

Міністерство освіти і науки України

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

навчально-науковий медичний інститут

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра психології

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри психології

А. І. Яблонський

“ ” листопада 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: Соціально-психологічні профілі суб'єктів пробації, засуджених за
колабораційну діяльність

Керівник:

Кандидат біологічних наук,
доцент

Корольова Ольга Вікторівна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та
психології МНУ ім.

В.О.Сухомлинського

Кузьменко Юлія Василівна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав:

студентка VI курсу групи 664 мз
Тропіна Оксана Леонідівна

(П.І.Б.)

Спеціальності:

053 «Психологія»

(шифр і назва спеціальності)

ОП:

«Психологія»

Миколаїв – 2024 рік

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	навчально-науковий медичний інститут
Кафедра, циклова комісія	кафедра психології
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	053 «Психологія»
ОПП / ОНП	«Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

Я. І. Яблонський

“ ”

2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Тропіній Оксані Леонідівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи “ Соціально-психологічні профілі суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність”

керівник роботи: Корольова Ольга Вікторівна , к.біолог.н., доц.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від

«26» вересня 2024 року № 249/1.

2. Строк подання студентом роботи «21 листопада 2024 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом кваліфікаційної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
не планується

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Терентьєва Н.О.		
Розділ 1	Терентьєва Н.О.		
Розділ 2	Терентьєва Н.О.		
Розділ 3	Терентьєва Н.О.		
Висновки	Терентьєва Н.О.		

7. Дата видачі завдання 26.09.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	вересень 2024	
2.	Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КОЛАБОРЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	вересень 2024	
3.	Розділ 2. ЕМПІРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КОЛАБОРЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	Вересень - жовтень 2024	
4.	Висновки	листопад 2024	
5.	Передкваліфікаційна практика	02.09 – 15.09. 2024	
6.	Оформлення списку використаних джерел та літератури, додатків	листопад 2024	
7.	Попередній захист	25.11.2024	
8.	Рецензія на дипломну роботу	18.11.2024	
9.	Захист дипломної роботи	20.12 2024	

Студент

(підпис)

Тропіна О.Л.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Корольова О.В.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Тропіна О.Л. Соціально-психологічні профілі суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність.

Магістерська робота на здобуття кваліфікації магістра за спеціальністю 053 «Психологія». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили МОН України, Миколаїв, 2024.

У даному матеріалі розглядається проблема колабораційної діяльності громадян України в умовах російського військового вторгнення у 2014 та 2022 роках. Незважаючи на прояви патріотизму, факти колабораційної діяльності продовжують фіксуватися в різних регіонах України, включаючи тимчасово окуповані території. Це підкреслює необхідність ґрунтовного вивчення таких деструктивних проявів поведінки.

Матеріал акцентує увагу на важливості діагностування соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, для їх виправлення та ресоціалізації. Дослідженням встановлено, що соціально-психологічний профіль колаборантів включає індивідуально-психологічні характеристики, такі як темперамент, характер, емоційна стійкість, вольові якості та здібності до співробітництва.

Наукова новизна дослідження полягає у проведенні емпіричного вивчення соціально-психологічних профілів суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, та розробці методичних рекомендацій для спеціалістів пробації. Практичне значення дослідження полягає у можливостях використання його результатів для роботи з засудженими за колабораціонізм та написання наукових статей з проблем психологічного супроводу суб'єктів пробації.

Ключові слова: пробація, колабораціонізм, інтерв'ю, стигма, дискримінація

Список публікацій здобувача: Астремська І.В., Тропіна О.Л.

Вплив стигми на процес реінтеграції клієнтів пробації. Габітус. Науковий журнал з соціології та психології. 2024. Випуск 64/24. Секція 5 Соціальна психологія. Юридична психологія. С. 186-191. (фахове видання, ISSN: 2663-5208 (Print), 2663-5216 (Online))

ABSTRACT

Tropina O.L. Socio-psychological profiles of probation subjects convicted of collaboration activities.

Master's thesis for obtaining a master's degree in the specialty 053 "Psychology". - Petro Mohyla Black Sea National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Mykolaiv, 2024.

This material considers the problem of collaboration activities of citizens of Ukraine in the conditions of the Russian military invasion in 2014 and 2022. Despite the manifestations of patriotism, facts of collaboration activities continue to be recorded in various regions of Ukraine, including temporarily occupied territories. This emphasizes the need for a thorough study of such destructive manifestations of behavior.

The material focuses on the importance of diagnosing the socio-psychological profile of probation subjects convicted of collaboration activities for their correction and resocialization. The study found that the socio-psychological profile of collaborators includes individual psychological characteristics, such as temperament, character, emotional stability, strong-willed qualities and abilities to cooperate.

The scientific novelty of the study lies in conducting an empirical study of the socio-psychological profiles of probation subjects convicted of collaboration activities and developing methodological recommendations for probation specialists. The practical significance of the study lies in the possibilities of using its results to work with those convicted of collaborationism and writing scientific articles on the problems of psychological support for probation subjects.

Keywords: probation, collaborationism, interview, stigma, discrimination

List of publications of the applicant: Astremska I.V., Tropina O.L.

The impact of stigma on the process of reintegration of probation clients. *Habitus. Scientific journal of sociology and psychology*. 2024. Issue 64/24. Section 5 Social Psychology. Legal Psychology. Pp. 186-191. (professional publication, ISSN: 2663-5208 (Print), 2663-5216 (Online))

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	5
1.1. Сутність та типи соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність	5
1.2. Психологічні аспекти, що впливають на успішність роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність.....	14
1.3. Методики дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність	20
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	28
2.1 Аналіз соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність.....	28
2.2. Вплив соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, на їх виправлення й ресоціалізацію.....	48
2.3. Практичні рекомендації персоналу органів пробації щодо удосконалення роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, на підставі врахування їх соціально-психологічних профілів	54
Висновки до другого розділу.....	62
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах російського військового вторгнення, як у 2014, так і в 2022 році актуалізувалася проблема співпраці окремих громадян з ворожою стороною. Цю діяльність прийнято називати колабораційною. Українським законодавством встановлено чіткі вимоги стосовно кримінальної, адміністративної відповідальності на співпрацю громадян з ворогом.

Але незважаючи на прояви патріотизму в українському соціумі, і в 2014 році, і з початком повномасштабної агресії в 2022 році, й дотепер систематично фіксуються факти колабораційної діяльності в різних регіонах України, в тому числі й на тимчасово окупованих територіях. У таких умовах постає необхідність ґрунтовно вивчення таких деструктивних проявів поведінки громадян України. Одним із способів її вивчення є діагностування параметрів соціально-психологічного профілю суб'єктів, які були викриті у колабораційній діяльності. Тому доцільним є формування й діагностування вибірки осіб пробації, засуджених за колабораціонізм в умовах російсько-української війни.

До вивченням проблеми колабораціонізму зверталися Ю. Бойко-Бузиль, Т. Вайда, І. Ключко, В. Барахта, О. Орлова, Д. Страшко та інші. Проте у більшості наукових розвідок колабораціонізм розглядається у правовому, юридичному контексті.

Значну роль у вивченні соціально-психологічного профілю осіб, що займаються колабораційною діяльністю, відіграють дослідження В. Шимка. Проте в умовах пролонгованого російсько-українського військового протистояння факти колабораціонізму продовжують викриватися, що й зумовлює необхідність подальшого ґрунтовного вивчення означеної проблеми і відповідно вибір теми наукового дослідження – «Соціально-психологічні профілі суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність». Також

важливим є врахування соціально-психологічних профілів суб'єктів пробації у контексті їх виправлення, ресоціалізації.

Мета дослідження – розкрити особливості соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність в умовах російського повномасштабного воєнного вторгнення та розробити методичні рекомендації для спеціалістів пробації, що працюють з суб'єктами, засудженими за колабораційну діяльність.

Відповідно до поставленої мети, сформульованих об'єкта та предмета дослідження, визначено такі **завдання**:

1) Розкрити сутність та типи соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність.

2) Провести емпіричне дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність й проаналізувати його результати.

3) Окреслити вплив соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, на їх виправлення й ресоціалізацію.

4) Сформулювати практичні рекомендації персоналу органів пробації щодо удосконалення роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, на підставі врахування їх соціально-психологічних профілів.

Об'єктом дослідження є соціально-психологічний профіль особистості.

Предметом дослідження є складові соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність в умовах російського повномасштабного воєнного вторгнення.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань був використаний комплекс методів: *теоретичні* (аналіз матеріалів періодичних видань, науково-практичних конференцій, наукових статей та узагальнення отриманої інформації з досліджуваної теми); *емпіричні*: анкетування (збір соціально-демографічних даних про респондентів); психодіагностичні

(методики психологічного діагностування); *обсерваційні* (збір і аналіз емпіричних даних).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в межах наукового пошуку було проведено емпіричне вивчення соціально-психологічних профілів суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність та психологічних аспектів, що впливають на успішність роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність; удосконалено методики дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність; сформульовано практичні рекомендації персоналу органів пробації щодо удосконалення роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, на підставі врахування їх соціально-психологічних профілів.

Теоретичне значення наукової роботи полягає у розширенні теоретичних уявлень про сутність колабораціонізму, про соціально-психологічні особливості осіб пробації, засуджених за колабораційну діяльність в умовах російського повномасштабного воєнного вторгнення.

Практичне значення дослідження полягає у можливостях використання його результатів у здійсненні практичними працівниками органів пробації роботи з засудженими за колабораціонізм, для написання наукових статей з проблем психологічного супроводу суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність.

Апробацію результатів дослідження здійснена на науково-практичному семінарі з міжнародною участю (25 квітня 2024 року, м. Миколаїв).

Окремі положення магістерської роботи опубліковано в:

Астремська І.В., Тропіна О.Л. Вплив стигми на процес реінтеграції клієнтів пробації. *Габітус*. 2024. Випуск 64/24. С. 186-191. (фахове видання, ISSN: 2663-5208 (Print), 2663-5216 (Online))

Структура роботи. Магістерська робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, двох розділів, висновків до них, висновків та

списку використаних джерел (62 найменування). Загальний обсяг роботи складає 76 сторінок, з яких основного тексту – 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

1.1. Сутність та типи соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність

Під соціально-психологічним профілем особистості розуміють інтегровану сукупність найважливіших характеристик, психічних функцій, здібностей і якостей людини, її індивідуальних нахилів й особливостей; її особистісних недоліків, які можуть ускладнювати певні види діяльності [38, с. 121]. До показників соціально-психологічного профілю особистості входять: фізичні: сила; витривалість; темп; витрати м'язової енергії; психофізіологічні: загальна рухливість; зорове і слухове розрізнення об'єктів; чутливість аналізаторів; сенсомоторна координація, точність рухів; швидкість реакції; психічні процеси: концентрація, розподіл, стійкість уваги; спостережливість; зорова, слухова, рухова пам'ять; логічне мислення; творче мислення й уява; лінгвістичні здібності; характерологічні: темперамент і характер; емоційна стійкість: володіння собою, стресостійкість, спрямованість особистості (інтроверт, екстраверт); вольові якості (наполегливість, ініціативність, рішучість і т. ін.); здібності до керівництва, співробітництва [18, с. 93-98].

Соціально-психологічний профіль особистості може складатися не тільки у контексті оцінки її професійних якостей, особистості в цілому, а й для визначення тих рис особистості, яка вчинила протиправні дії [8, с.16-18]. Наприклад, це може бути порушення чинного законодавства, як-от колабораційна діяльність, що є досить поширеним феноменом в умовах повномасштабного російського вторгнення на територію України. Якщо брати за основу соціально-психологічний профіль особи-колаборанта, то у ньому доцільно враховувати такі показники: характерологічні (темперамент і характер, емоційна стійкість, спрямованість особистості (інтроверт,

екстраверт); вольові якості (наполегливість, ініціативність, рішучість і т. ін.); здібності до керівництва, співробітництва тощо [18, с. 93-98].

Колабораційна діяльність є поширеним проявом в умовах повномасштабного вторгнення. Хоча й певні аспекти цього феномена зустрічалися ще починаючи з 2022 року й мали своє відображення навіть до цього у період Другої світової війни. Але повномасштабне вторгнення загострило проблему, оскільки колабораційна діяльність в цей період набула надзвичайної актуальності. Під колабораційною діяльністю розуміють багатокomпонентний наратив в науковому, юридичному, морально-етичному, емоційно-психологічному вимірах; співробітництво громадян із ворогом для забезпечення інтересів ворога та заподіяння шкоди власній державі тощо [41, с. 124].

Колабораціонізм – це злочинна діяльність, покарання за яку передбачено на законодавчому рівні, адже 3 березня 2022 року Президентом України В. Зеленським був підписаний Закон про колабораційну діяльність зі змінами. За окремі види співпраці закон передбачає відповідальність у вигляді штрафу, конфіскації майна, виправних робіт, арешту чи позбавлення волі від трьох років до довічного ув'язнення залежності від тяжкості злочину [13].

Ю. Бойко-Бузиль трактує колабораціонізм як «систему відносин між окупаційними (ворожими) силами, з одного боку, і з політичними структурами й населенням як суб'єктами окупації, з іншого боку» [3, с. 297, 298]. Ю. Сагайдак вказує на зв'язок колабораційної діяльності із психологією та соціальною природою людини. Злочинний характер колабораціонізму має бути свідомим, таємним, організованим і тривалим; колабораціонізм має ґрунтуватися на письмовій згоді особи, яка погоджується на співпрацю з ворогом; колабораціоніст має діяти таємно, напряду або через інформатора чи посередника; колабораціонізм має включати оперативний збір інформації, яка оброблялася, зберігалася або використовувалася органами державної безпеки, а не є у вільному доступі, у соціальних мережах чи публічних профілях; колабораціоніст має отримувати вигоду від співпраці – матеріальну

(фінансову) вигоду або певні привілеї чи послуги в працевлаштуванні (наприклад, отримання роботи або підвищення тощо) [42, с. 50, 51].

Колабораційна діяльність відома ще з часів Другої світової війни, коли мала місце вимушена чи добровільна співпраця населення окупованої України з гітлерівцями в побутовій, економічній, культурній, адміністративній, військовій, військово-політичній та репресивно-каральній сферах. Основними критеріями колабораційної діяльності є: прив'язка до суб'єктності цього феномену (індивідуальний і колективний); характер співпраці (примусовий, добровільний, ідеологічний); національна і релігійна приналежність; економічні, соціально-історичні умови окупованих територій [47, с. 59].

Проблема колабораціонізму сьогодні є досить складною, оскільки, незважаючи на певне юридичне оформлення шляхів її вирішення, вона продовжує викликати певні суперечності. Адже у межах виявлення осіб, які займалися колабораційною діяльністю, часто за основу беруться виключно фактичні дані, але не психологічні детермінанти такої ганебної поведінки членів соціуму [12, с.108-114]. У цьому контексті важливим є вивчення психологічних профілів осіб, яких засуджено за колабораційну діяльність, або ж тих, яким висунуто підозру у такій протиправній для громадян України поведінці. Адже необхідним є розуміння психологічного впливу на особистість, яка займалася колабораційною діяльністю, врахування її психоемоційного стану, наявності у неї психотравм, реакцій на вітальні загрози тощо [41, с. 124].

Сьогодні спостерігаємо, що проблема колабораційної діяльності стоїть досить гостро. Проте не завжди міра покарання за таку протиправну поведінку є так само пафосною, як це транслиують ЗМІ. Також постає інша проблема: яким має бути ставлення соціуму до суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, не тільки у період відбуття покарання, а після нього, після звільнення з-під варті або навіть після закінчення військових дій на території України [41, с. 124].

Розглядаючи роботу з клієнтами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, в психологічному аспекті важливо враховувати психологічні чинники того, як патріотично налаштовані, законослухняні громадяни під час війни перетворюються на зрадників свого народу, своєї нації та інтересів своєї держави. Тобто потрібно вивчати причини, мотиви, психологічні особливості, які спонукають людину свідомо йти на співпрацю з ворогом.

Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну суттєво зростає кількість осіб, засуджених за злочини проти (зраду) держави, тому гостро постає питання формування змістового наповнення категорії «засуджений-колаборант» як багатокомпонентного явища в юридичному, індивідуально-психологічному, морально-етичному вимірах [13]. Ця категорія набула нового усвідомлення як на рівні суспільства, так і в пенітенціарній системі, що має прикладне й важливе значення для безпеки суспільства: вивчення індивідуально-психологічних особливостей, оцінки ризиків вчинення ними повторних кримінальних правопорушень та які інтервенції можуть бути застосовані для особистості або групи осіб, які засуджені за колабораціонізм. Задля урівноваження суттєвих суперечностей стосовно колабораційної діяльності українські дослідники прийшли до висновку, що під час вивчення колабораціонізму потрібно класифікувати його на вимушений і добровільний [47, с. 57], вимушений, добровільний та ідеологічний, що передбачає індивідуальну, навмисну, мотивовану переконанням або ідеологічною угодою співпрацю з окупаційною владою [47, с. 58].

У межах вивчення мотивації колабораційної діяльності вітчизняними ученими встановлено, що в основі колабораціонізму лежали мотиви, що є загальними для окупованих теренів: ворожість до влади, меркантильні інтереси (заробітна плата, хабарництво, майно вбитих, отримання владних повноважень), співпраця з окупантами як стратегія виживання та ін. [47, с. 58]. Хоча мотивація колаборантів є різною, проте ці мотиви можна узагальнити таким чином: страх, збагачення, бажання отримати статус і прагнення

соціальних ліфтів, віра в міфічний радянський союз і соціальну справедливість.

Ю. Ю. Бойко-Бузиль наголошує на важливості диференціації добровільного (підтримання громадського порядку та економічного життя окупованої території) і примусового (змушує співпрацювати задля виживання) колабораціонізму [3, с. 297, 298].

Є. О. Письменський пропонує розглядати колабораційну діяльність у широкому (як комплекс взаємовідносин в усіх сферах життя між окупантом та окупованим населенням) та вузькому контекстах. Згаданий вище дослідник також вказує на широкий діапазон колабораційної діяльності, яка може варіювати від культурно-освітнього рівня до політичної та воєнної співпраці [38, с. 77, 87].

Масштаби колабораційної діяльності, кількість людей, охоплених нею, залежить від тривалості окупації. В. О. Шайкан звертає увагу на той факт, що частина населення сьогодні свідомо йде на співпрацю з «ною» владою з ідеологічних міркувань, частина маргіналів, серед яких нерідко – жорстокі, схильні до конформізму особи, швидко пристосовуються й прислужуються тому, хто сьогодні там «при владі» [50, с. 128]. Це пояснюється впливом воєнних дій на індивідуальну й масову свідомість населення держави [11, с. 21], створенням окупаційним режимом таких умов, які унеможливають життя без співпраці з окупаційними органами [41, с. 124]. На превеликий жаль, зазначені вище події й зараз характерні.

Н.С. Кончук вказує на велику масштабність колаборації на окупованих територіях, де роботу можна отримати тільки або в органах окупаційної влади, або співпрацюючи з ними. Але зважаючи на поліаспектність сутності колабораційної діяльності, можна констатувати, що добровільний або ж вимушений прояв колаборації є базисом для визначення злочинності діяння, психоемоційного стану особистості, мотивів, мети, життєвих ситуацій [19, с. 100].

Засуджена за колабораційну діяльність особа може усвідомлювати суспільно небезпечний характер відповідного діяння, розуміти неминучість або можливість спричинення такої шкоди; припускати, що в результаті вчинення такого діяння може бути заподіяна шкода відповідному об'єктові посягання [38, с. 85]. До колабораційної діяльності схильні особи, які діють із корисливих мотивів та інших меркантильних або низьких переконань [38, с. 86].

Мотиви колабораціонізму можуть бути різними: прагнення до наживи; ненависть до держави, на території якої проживає колабораціоніст; бажання врятувати своє життя; безнадія у подальшій боротьбі; загроза жорстоких репресій тощо. Національні суди, розглядаючи справи про колабораційну діяльність, не завжди зазначають мотив вчинення злочину. Серед встановлених, зазвичай, вказують: особисті, корисливі, ідеологічно-політичні уподобання, бажання працювати у незаконному правоохоронному органі тощо [19, с.168].

В умовах окупації колабораційна діяльність у вигляді співпраці з ворогом може вчинятися і з метою завоювати довіру іноземної держави для забезпечення сприятливих умов проживання на окупованих територіях. Тому під час роботи з особами пробації, засудженими за колабораційну діяльність важливо довести й встановити факт суб'єктивного ставлення до свого діяння особи, яка обвинувачується або ж підозрюється у вчиненні колабораційної діяльності, врахування психоемоційного стану [32, с. 80, 81].

У ході проведення емпіричних досліджень соціально-демографічних та індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів пробації з числа колаборантів українськими науковцями встановлено, що соціально-демографічний профіль колаборантів представлений різними верствами суспільства [20, с.1139-1151]. У більшості респондентів спостерігається певне дистанціювання від соціуму, глибина соціальної залученості колаборантів здебільшого обмежується близько-родинним колом.

В. А. Шимком вивчено індивідуальні мотиваційні тенденції колабораційної поведінки, яку складено на підставі факторного аналізу розглянутих самооцінок та результатів застосування психодіагностичної методики 5PFQ. На основі проведеної емпіричної роботи учений виділив чотири базових (стабільних) індивідуально-мотиваційних профілів колаборантів: «невротики», «соціопатичні ретрогради», «вічні угодники», «авантюристи» (рис. 1.1) [62].

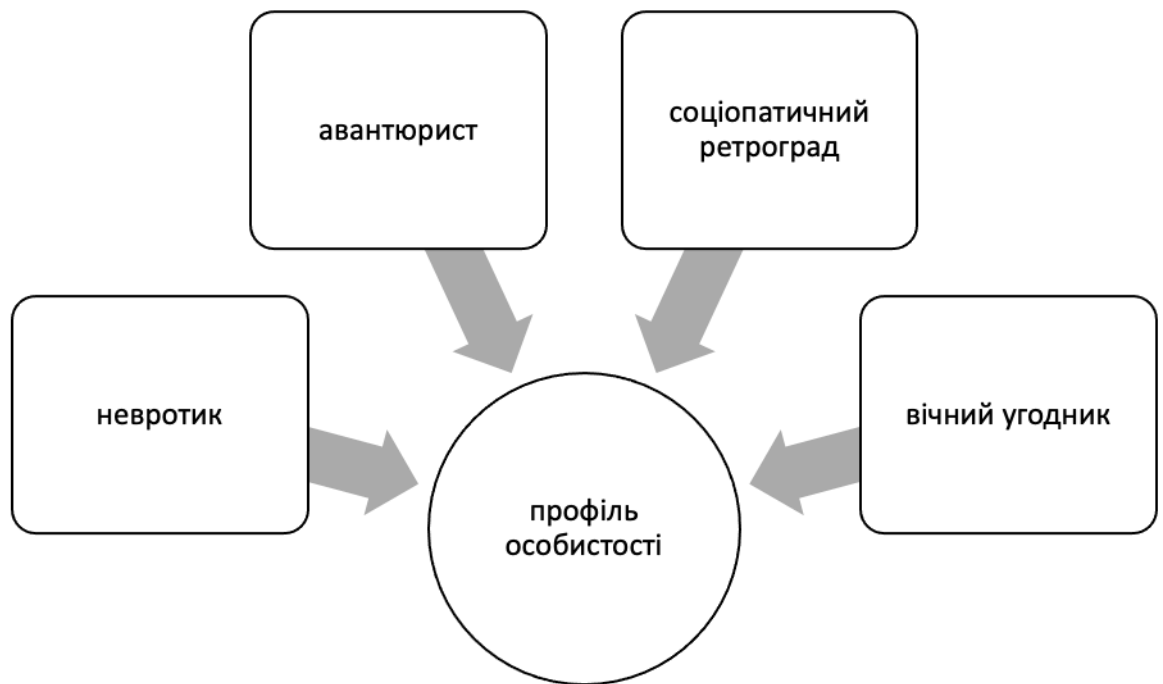

Рис. 1.1. Типи профілю особистості колаборантів (за В.А. Шимком)

Показниками психологічного профілю колаборанта-невротика є емоційна нестабільність: невпевненість у собі і своїх силах, переживання, страхи, недовіра до людей, зацикленість на собі і схильність до звинувачень, самозвинувачень. Колаборанти-невротики також характеризуються труднощами навчання на власному досвіді, невмінням долати страх, надмірною заздрісністю, ревнощами до інших, прагненням лише до високих стандартів і перфекціонізмом, низькою самооцінкою, цинізмом і негативізмом, поведінковими деструкціями, тривожністю, депресією [29].

Другий психологічний профіль колаборантів – це авантюристи. Вони характеризуються рішучістю, самостійністю, ініціативністю, наполегливістю, упевненістю в собі [28, с. 58]. Колаборанти-авантюристи є максималістами, ентузіастами, екстремістами, здатні рухатися впевнено до своєї мети, долати страх, здатні до порушення законів заради досягнення своєї мети,

Третій психологічний профіль колаборантів – це «вічні угодники». Вони прагнуть догодити всім, характеризуються високим рівнем самоконтролю, організованості, відсутністю критичного мислення та орієнтацією на інших [62, с. 29], втратою власної цілісності, регресом в особистісному розвитку.

Четвертий психологічний профіль осіб, засуджених за колабораційну діяльність, – це «соціопатичні ретрогради». Їм притаманні консерватизм, замкнутість, інтровертованість, психологічна «закостенілість» в радянсько-російській ідеології, повна відданість застарілим примітивним соціокультурним ідеям, які вони не можуть та й не бажають змінювати [62, с. 30], ворожість до прогресу, відсталість поглядів, недовірливість до нових ідей.

Необхідність вивчення психологічного профілю осіб пробації, засуджених за колабораційну діяльність, зумовлена важливістю урахування особливостей людей, які вступають у співпрацю з владою або іншими суб'єктами, представляючи себе в якості союзників чи співробітників, нерідко в протистоянні із загальноприйнятими соціальними чи етичними стандартами.

Основна проблема вивчення психологічного профілю осіб пробації, засуджених за колабораційну діяльність, полягає у визначенні психологічних чинників, які призводять особу до ролі колаборанта, розкритті їх мотивації, впливу соціокультурного середовища на цей вибір, досягнення глибшого розуміння механізмів, що лежать в основі колаборації та формування їхнього відношення до влади [40, с.269-273].

Окрім різних психологічних профілів колаборантів, виокремлюють різні типи колабораційної діяльності. Це воєнний (сприяння противнику зі зброєю у руках: служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в

органах розвідки та контрозвідки); економічний (співробітництво у будь-яких галузях економіки); культурний (співробітництво з окупантами в духовній (релігійній) сфері, що під час війни сприяє поширенню серед населення вірнопідданських почуттів православ'я, пропаганді «руського світу», підвищенню психологічного настрою окупантів); побутовий (пов'язаний із встановленням дружніх відносин між окупантами та населенням); політичний (підтримка країни-агресора на міжнародній арені в різних організаціях, неприєднання до застосовуваних економічних санкцій, продаж зброї, надання своїх ринків для збуту нафти, газу та ін. товарів), адміністративний (співробітництво в окупаційних органах влади); освітній (перехід закладу освіти на навчання за програмами країни-агресора) колабораціонізм [4, с. 13-14]. Існують три форми колабораціонізму: державно-політичний (спрямований на підтримання громадського порядку та економічного життя), ідеологічний (вмотивований переконаннями або ідеологічною угодою) та військовий [3, с. 297, 298].

Дослідники також визначають основні риси, які притаманні більшості осіб пробації, засуджених за колабораційну діяльність: низька самооцінка (відчуття власної вразливості, що мотивує до співпраці з ворогом); страх (загроза насильницьких дій для себе і своїх рідних, близьких); користь (бажання отримати фінансову вигоду, посаду чи майно); ідеологія (ідеологічні погляди та відданість певній політичній або ідеологічній програмі). Для більшості колаборантів притаманна саме відданість російській пропаганді та ідеології, що відображається в їхніх вчинках, висловлюваннях та поглядах, що формуються під впливом російських інформаційних джерел, впливом пропаганди [40, с. 271-273].

Отже, колабораційна діяльність – це система відносин між окупаційними (ворожими) силами, з одного боку, і з політичними структурами й населенням як суб'єктами окупації, з іншого боку. Соціально-психологічний профіль осіб пробації, які засуджені за колабораційну діяльність, – це сукупність індивідуально-психологічних характеристик і якостей особистості-

колаборанта. До соціально-психологічного профілю колаборанта входять такі показники: характерологічні (темперамент і характер, емоційна стійкість, спрямованість особистості (інтроверт, екстраверт); вольові якості (наполегливість, ініціативність, рішучість і т. ін.); здібності до керівництва, співробітництва тощо. Розрізняють такі психологічні профілі колаборантів: «невротики», «соціопатичні ретрогради», «вічні угодники», «авантюристи».

1.2. Психологічні аспекти, що впливають на успішність роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність

У роботі з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, слід враховувати типи їх психологічних профілів. Зокрема, для роботи з колаборантами-невротиками слід використовувати когнітивно-поведінкову терапію, з авантюристами – розвиток та корекцію навичок самовладання, саморегуляції емоційних станів (копінг-стратегії); з вічними угодниками – когнітивно-поведінкове втручання, розвивати навички протидії маніпуляціям, критичне і креативне мислення, лідерські якості; із соціопатичними ретроградами – стратегії залучення в процес змін, розвиток емпатії та комунікативних навичок. Загалом, ресоціалізація колаборантів повинна бути спрямована на корекцію їх емоційної сфери, формування емоційного та соціального інтелекту, морально-етичних цінностей та емпатичних властивостей особистості, на розвиток критичного мислення, навичок цілепокладання тощо [16, с. 168-170].

Але робота з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, може ускладнюватися через наявність у таких осіб «стигми». Поняття «стигми» уведено у науковий обіг в 1963 році І. Гоффманом в трактаті «Про особливості покаліченої особистості» [22]. І. Гоффман називає стигматизацію виділенням індивіда на підставі якихось відхилень від норми з метою застосування суспільних санкцій. Стигматизація – це процес виділення або «тавування» індивідів, навішування соціальних «ярликів» на підставі деяких символічно виражених ознак. В якості таких ознак можуть виступати

як прийнятні, природні чи соціальні якості, так і неприйнятні суспільством відхилення від норми, маргінальність у тому чи іншому її аспекті [7, с. 74-79]. Результатом стигматизації зазвичай стає соціальне маркування, виділення індивіда зі спільноти і протиставлення його іншим членам спільноти, відторгнення від неї (повне або часткове). Також стигма може трансформуватися у чинник програмування та самопрограмування поведінки індивіда, чинник його подальшої соціалізації та адаптації у суспільстві. Стигма створюється суспільством в цілому на основі упередженого ставлення й відсутності правдивої інформації, на основі наявної у суспільстві соціальної нерівності. Стигма проявляється у відкритій, закритій формах [49, с. 203].

Характерні для соціуму стигми мають загрозливе спрямування для людини та суспільства, є соціально-шкідливим або навіть небезпечним явищем [61, с. 281–282].

Стигма є по суті ярликом, який «наклеюється» на людину. Такий ярлик приписує індивіду негативні якості і є основою для формування стереотипу. Стигма впливає на всі подальші ситуації соціальної взаємодії і позбавитись від нього виявляється досить складно [58, с. 171–178]. Стигма провокує оцінювання соціумом певного індивіда як представника стигматизованої соціальної групи, тобто в координатах існуючих щодо цієї групи стереотипів, натомість всі індивідуальні характеристики особистості, в тому числі й ті, що суперечать стереотипу, ігноруються.

Стигма – це властивість, на підставі якої конструюється негативний стереотип, який є результатом вибіркового сприйняття, відповідно до якого люди розподіляються за категоріями, при цьому відмінності між групами («ми і вони») перебільшуються з метою нівелювання відмінностей всередині цих груп [24, с. 112-115].

У загальному вимірі під стигмою слід розуміти негативні стереотипи стосовно до представників певної соціальної групи та спричинені цими стереотипами вчинки й, зокрема дискримінацію, як найбільш явне та жорстке порушення прав носіїв стигми [21, с. 178].

Учені виділяють умови, за яких розвивається процес стигматизації в соціальних спільнотах: наявність в соціальній спільноті фіксованих установок щодо певного типу поведінки її членів на основі цінностей прийнятих у суспільстві за норму; очікування від індивіда типового для даної спільноті поведінки; виділення індивіда в особливу соціальну групу на основі особливостей його уяви, мислення і поведінки, які не збігаються зі стереотипами спільноти; нав'язування індивіду стигматизованої поведінки, характерної для певної соціальної групи; прийняття індивідом стереотипів стигматизованої поведінки; формування в індивіда внутрішніх стигматизованих установок на власну поведінку; прояв з боку індивіда стигматизованих стереотипних реакцій відхиленої поведінки [1, с. 23-26].

Процес стигматизація провокує є узагальнення і перенесення «негативної» якості, невміння чи відсутності чогось в окремих представників на всіх членів групи, а її наслідками є упередження, дискредитація, приниження та дискримінація. Водночас, стигматизація може призводити до того, що відхилення закріплюються і саме стигма, в подальшому, стає основою демонстрації небажаної поведінки [21; 22].

Причиною стигми може стати нижчий статус особистості у суспільстві [56]. Стигма може бути різною й проявлятися у дитячому, підлітковому й дорослому середовищах [55, с. 115-121]. Рання стигматизація має безперечний негативний вплив на особистість і незалежність у довгостроковій перспективі [60].

Стигма – це приписування людині чи групі людей тих або інших негативних соціальних якостей з огляду на наявність у неї/них певних особливостей [Коробка]. Розрізняють такі типи стигми: 1) вроджена стигма (заяча губа і вовча паща, глухота і сліпота, розумове недорозвинення – або навіть руде волосся); 2) стигма внаслідок хвороби (деформація голови, втрата очей чи носа, первинне захворювання шкіри й опіки); 3) стигма приналежності до меншості (релігійні, національні чи расові меншини) [1, с. 23-26].

До атрибутів стигматизації відносять психічні захворювання, фізичні вади, порушення ваги тіла, наявність позашлюбної дитини, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, колір і відтінок шкіри, національність, проголошення певної етнічної приналежності або проживання в середовищі з високим рівнем злочинності [7, с. 75].

Основними стигматизуючими категоріями є: люди з інвалідністю, психічно або фізично хворі люди, безпритульні, люди з алкогольними та наркотичними залежностями, гомосексуальність, хворі на ВІЛ/СНІД, колишні засуджені та представники ромської національності [21, с. 14].

Учені також вказують на наявність у соціумі так званих ірраціональних підстав стигматизаційних процесів, які не можуть бути радикально подолані шляхом прямого просвітництва. Тому має бути раціональний вплив на процеси відчуження, детерміновані на глибинно-психологічному рівні [27, с. 391].

Варто відмітити, що стигма може мати далекосяжні наслідки для стигматизованих осіб і може вплинути на все їх життя. Дослідники визначають зв'язок стигматизації із поганим психічним здоров'ям, фізичними захворюваннями, академічною неуспішністю, низьким соціальним статусом [59, с. 2]. Досліджено негативний вплив стигми на життя індивідів, які починають часто діяти так, як їм приписано «стигмою», що змінює їхню поведінку, формує їхні емоції та переконання [57, с. 180-189]. Члени стигматизованих соціальних груп часто стикаються з упередженнями, які спричиняють у людини тривожність та депресію [54, с. 427–449]. Стигма є загрозою соціальній ідентичності та самооцінки особистості.

Значний вплив має стигма на клієнтів пробації. Це пов'язано з тим, що особи, які мали конфлікт із законом, навіть після відбування покарань, після виходу на волю зазнають дискримінації через своє минуле. Їм складно спілкуватися з іншими людьми. Ще складніше їм дається працевлаштування, адже стигма не дає змоги працевлаштуватись за бажаною професією, отримати бажану посаду, тим більше досягнути кар'єрного зростання. Також клієнти

пробації мають труднощі із налагодженням особистого життя. Адже потребують зміни способу мислення, переконань, поглядів, сприяння у розвитку основних соціальних навичок для досягнення клієнтами пробації стійкої правомірної поведінки.

Існують приклади програм, які спрямовані на подолання стигми й дискримінації клієнтів пробації. Це, зокрема, програма "Добрі стосунки" має на меті сприяння уважній, ненасильницькій поведінці клієнта пробації по відношенню до інших осіб, програма "Мотивація для змін" має на меті спонукати клієнтів зробити соціально позитивні зміни (моральні, емоційні, пізнавальні, особистісні) у своєму житті [57, с. 180-189].

Для уникнення стигми й дискримінації клієнтів пробації використовуються програми соціальної реабілітації, спрямовані на розвиток конкретних соціальних навичок. Наприклад, це програма «Школа життя – 2», націлена на підготовку засудженого до звільнення і подальшої його інтеграції в суспільство [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text>]. Також це програма «Підготовка до звільнення» спрямована на розвиток індивідуальних навичок, спрямованих на розв'язання проблем, з якими може зіткнутися засуджений після звільнення (пошук місця проживання, роботи), а також на отримання інформації про наявні вакансії, надання допомоги в підготовці резюме, проходженні співбесіди [9, с. 236].

Громадян, що перебувають у конфлікті із законом, часто потерпають від стигми та дискримінації. Це проявляється у труднощах комунікації, працевлаштування, адаптації й ресоціалізації. З ними неохоче або навіть з острахом спілкуються іншими люди, їх бояться запрошувати на роботу, їх уникають через розглядувану соціумом високу імовірність повторення скоєних ними злочинів. Такі стигми руйнують подальший маршрут успішної реадaptaції, ресоціалізації клієнтів пробації.

У сучасному соціумі також наявні дискримінація за станом здоров'я, зокрема за наявністю у людини психічних захворювань. Також соціуму

характерна дискримінація за соціальним статусом, дискримінація стосовно осіб пробації.

У зв'язку з тим, що дискримінація й досі має негативні соціальні й психологічні прояви, ученими виокремлено принципи недискримінаційної поведінки, до яких входять: однакове поводження з особою або групою осіб, яка, попри свої захищені ознаки, перебуває в аналогічному становищі з іншою особою або групою осіб; різне поводження з особою або групою осіб, яка через свої захищені ознаки перебуває у становищі, відмінному від становища іншої особи або групи осіб; відсутність негативних наслідків застосування правових норм, правил або критеріїв, зокрема нейтрально сформульованих, для осіб або груп осіб у зв'язку з їхніми захищеними ознаками та порівняно з іншими особами або групами осіб [23, с. 135].

У контексті дослідження важливо враховувати, що засуджені за колаборацію, після їх повернення з місць позбавлення волі, можуть відчувати на собі дискримінаційний вплив соціуму.

Для протидії дискримінації особистості у сучасному суспільстві важливо формувати й утримувати високий рівень толерантності, оскільки саме толерантність є показником позитивних соціальних відносин, що склалися, ціннісною основою поваги до людей, людською чеснотою, гармонійною сумісністю суспільного й індивідуального буття, способом та принципом юридичної поведінки у сфері функціонально-рольового спілкування та суспільних відносин [23, с. 133-136].

Основний зміст поняття дискримінації полягає у розумінні досліджуваного феномена як порушення прав людини, а основними її причинами є стереотипи та упередження, тому до дискримінації не можна ставитися толерантно [39, с. 62].

Отже, основними психологічними аспектами, що впливають на успішність роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, є: використання дієвих методів профілактики й корекції поведінки,

уникнення стигматизації і дискримінації осіб пробації після завершення терміну покарання.

1.3. Методики дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність

Для дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність може використовуватися соціальне дослідження передбачає збір соціальної інформації, джерелами якої виступають: 1) те, що створене людьми (предмети, образи, тексти, відео- та аудіозаписи); 2) безпосередньо люди та ситуації, у яких вони задіяні [15, с. 25-29]. Соціальне дослідження передбачає спостереження за людьми або ж їх опитування. Причому опитування може бути усним або ж письмовий. Переваги письмових відповідей – можливість забезпечити їхню повну анонімність: навіть дослідники не знатимуть, хто саме з учасників що саме відповів/відповіла, а отже, респонденти можуть відповідати більш щиро, ніж під час усного спілкування з інтерв'юером [17, с. 117-119]. Натомість, якщо відповіді записує інтерв'юер, можемо гарантувати лише їхню конфіденційність: ніхто, окрім дослідників, не знатиме, що саме розповіла конкретна людина.

Для дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність може використовуватися соціальне дослідження або інтерв'ю, коли людина не дає письмових відповідей самотійно, а спілкується з інтерв'юером під час особистої зустрічі, телефоном або в мережі Інтернет.

Дослідницькі інтерв'ю можуть бути як формалізовані, так і неформалізовані. Формалізовані інтерв'ю є чітко регламентованими: ми мусимо суворо дотриматися наперед визначеного порядку запитань, не можемо ніяк змінювати формулювання запитань або варіантів відповідей і маємо пильнувати інтонацію, міміку та жести, щоб не порушити нейтральності розмови. Неформалізовані інтерв'ю передбачають максимальну

адаптацію до респондента: можемо змінювати порядок запитань та їхні формулювання, щоб допомогти респондентові почуватися комфортніше. У неформалізованих інтерв'ю доречно та має важливе значення емпатія – уявлення себе на місці респондента та співпереживання з ним або нею її або його досвіду [62].

Інтерв'ю також поділяють на структуровані; напівструктуровані; неструктуровані. У напівструктурованих інтерв'ю маємо низку запитань: завчасно готуємо орієнтовний план розмови, але готові його модифікувати залежно від того, як складеться розмова [61, с. 281-282]. Для таких інтерв'ю розробляємо путівник інтерв'ю, або гайд (від англ. guide – путівник) – орієнтовний план розмови, що має дві функції: допомогти нам не забути спитати про все, що важливо довідатися; допомогти якомога вдаліше побудувати розмову [60]. Окремо виділяють напівструктуровані глибинні інтерв'ю, під час яких дослідник намагається спробуємо розібратися якомога глибше у досвіді й поглядах респондента [49, с. 199-203].

Окрім того, інтерв'ю може бути індивідуальним або груповим. Останні сфокусовані на певній темі, певному центральному питанні, їх часто називають фокус-групами. Інтерв'ювання можна проводити не тільки під час зустрічі, але в телефонному чи Інтернет-режимі [2, с.75-80].

Також дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, має передбачати використання психодіагностичних методик. Серед них варто відмітити запропоновану В.А. Шимком «Метод незакінчених речень», завдяки якій досягається можливість розуміння й конкретизації гіпотез, зроблених з допомогою інших методів [52, с. 173-203]. Методика «Метод незакінчених речень» В. А.Шимка охоплює соціально-демографічний індикатор психологічного дистанціювання колаборантів від соціуму, який було переосмислено у контексті світоглядних відмінностей досліджуваних і виявлено ціннісний егоцентризм (незрілість) колаборантів, брак соціально-відповідальної взаємодії з суспільством, необхідність поглиблення ступеня

соціальної залученості колаборантів, яка здебільшого обмежується близько-родинним колом [16, с. 167-170].

«Метод незакінчених речень» дає змогу встановити унікальні особистісні характеристики колаборантів (відсутність «омріяного майбутнього», егоцентричність задля простого покращення поточної соціально-побутової ситуації людини). Завдяки використанню методу незакінчених речень з'являється можливість розкрити механізми зв'язку між внутрішньо особистісними та зовнішньо середовищними чинниками та дослідити оптимальні психокорекційні шляхи. За цією методикою автором було встановлено, що більшість колаборантів є носіями світоглядної ідеї щодо соціальної лояльності [48, с. 252-254].

Однак, ця ідея не трансформується в патріотичну проукраїнську позицію через відсутність у колаборантів суспільної залученості в результаті ціннісного інфантилізму. Отже, основні напрями соціальної реабілітації пов'язані з ціннісною диференціацією колаборантів, а також розвитком в них емоційного інтелекту. Зазначені аспекти за результатами застосування методу незакінчених речень вбачаються найбільш важливими цільовими детермінантами соціально-реабілітаційної роботи з колаборантами [52, с. 197].

Окрім зазначених, для визначення психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, можуть бути використані й такі методики психологічного діагностування, як: «Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т. Лірі», «Опитувальник «Копінг-стратегії» Лазаруса», методика вивчення «Рівня інтелектуальної лабільності» (С.Н. Костромін, «Визначення властивостей нервової системи за психомоторними показниками» (тепінг-тест Є.П. Ільїн); опитувальник структури темпераменту (В.М. Русалова); адаптована версія методики вивчення схильності особи до агресивної поведінки А.Басса та А.Даркі (адаптація А.К. Осницького).

Методика «Властивості характеру – опитувальник самооцінки» Т. Лірі призначена для дослідження уявлень суб'єкта про себе і ідеальне “Я”, а також

для вивчення взаємин у малих групах, визначити переважний тип ставлення до людей в самооцінці та взаємооцінці, дослідити міжособистісні відносини, соціальних атитюдів найбільш часто виділяються два чинники: домінування – підкорення та дружелюбність-агресивність. Саме ці чинники визначають загальне враження про людину в процесах міжособистісного сприйняття [6, URL: https://www.eztests.xyz/tests/social_leary/].

Опитувальник «Копінг-стратегії» Лазаруса призначений для визначення копінг-механізмів, способів подолання труднощів у різних сферах психічної діяльності, копінг-стратегій [30]. Методика С.Н. Костроміної спрямована на вивчення вміння досліджуваного якісно працювати в режимі багатозадачності, перемикатися від одного завдання до іншого та вміння довго концентрувати увагу. Чим вищий рівень лабільності, тим краща швидкість і якість виконання завдань [8, с. 16-18]. Визначення властивостей нервової системи за психомоторними показниками (теппінг-тест Є.П. Ільїна) дає змогу визначити витривалість нервової системи досліджуваного, а обов'язковою умовою виконання тесту для визначення сили нервової системи стає робота в максимальному темпі [10, с. 76-79].

Опитувальник структури темпераменту В.М. Русалова використовується для діагностики властивостей «предметно-діяльнісного» і «комунікативного» аспектів темпераменту за дев'ятьма шкалами: предметна ергічність, соціальна ергічність, пластичність, соціальна пластичність, темп або швидкість, соціальний темп, емоційність, соціальна емоційність, контрольна шкала (на відвертість відповідей) [31, URL: <https://studfile.net/preview/10038528/page:13/>]. Методика вивчення схильності особи до агресивної поведінки А. Басса та А. Даркі (адаптація А.К. Осницького) дає можливість виявити такі види агресивної поведінки: фізична, вербальна, непрямая агресія, негативізм, роздратування, підозрілість, образа, аутоагресія або відчуття провини [44].

Певні дані для визначення психологічного профілю засуджених за колабораційну діяльність можуть дати особистісний опитувальник

Г.Ю. Айзенка, особистісний опитувальник Х. Шмішека, особистісний опитувальник Р. Кеттелла (форма С) [34]. За особистісним опитувальником Айзенка оцінюється симптомокомплекс екстраверсії-інтроверсії й нейротизму (емоційної стабільності). Екстраверт характеризується впевненістю в собі, схильністю до ризику, імпульсивністю, безтурботністю, оптимістичністю, комунікабельністю. Інтровертам притаманна спокійність, стриманість, віддаленість від інших, серйозність, високий рівень самоконтролю. Показниками нейротизму є емоційна збудженість, емоційна нестійкість. Фактори екстраверсія-інтроверсія й нестабільність-стабільність (нейротизм) вважають незалежними, і в сполученні вони можуть характеризувати той чи інший тип особистості [35]. Особистісний опитувальник Х. Шмішека дає змогу визначити різні типи акцентуацій характеру: демонстративний, педантичний тип, застряючий, збудливий тип, гіпертимічний, дистимічний, тривожно-боязливий, циклотимічний, афективно-екзальтований, емотивний [35].

За багатофакторним особистісним опитувальником 16PF Р. Кеттелла (форма С) визначаються риси особистості за такими шкалами: замкнутість – товариськість, інтелект, емоційна нестабільність – стабільність, підпорядкованість – домінантність, стриманість – експресивність, низька – висока нормативність поведінки, боязкість – сміливість, жорстокість – чутливість, довірливість – підозрілість, практичність – мрійливість, прямолінійність – дипломатичність, спокій – тривожність, консерватизм – радикалізм, конформізм – нонконформізм, розслабленість – напруженість, низька – висока самооцінка [34].

Узагальнені дані про методики дослідження соціально-психологічного профілю особистості подано на рис. 1.2.

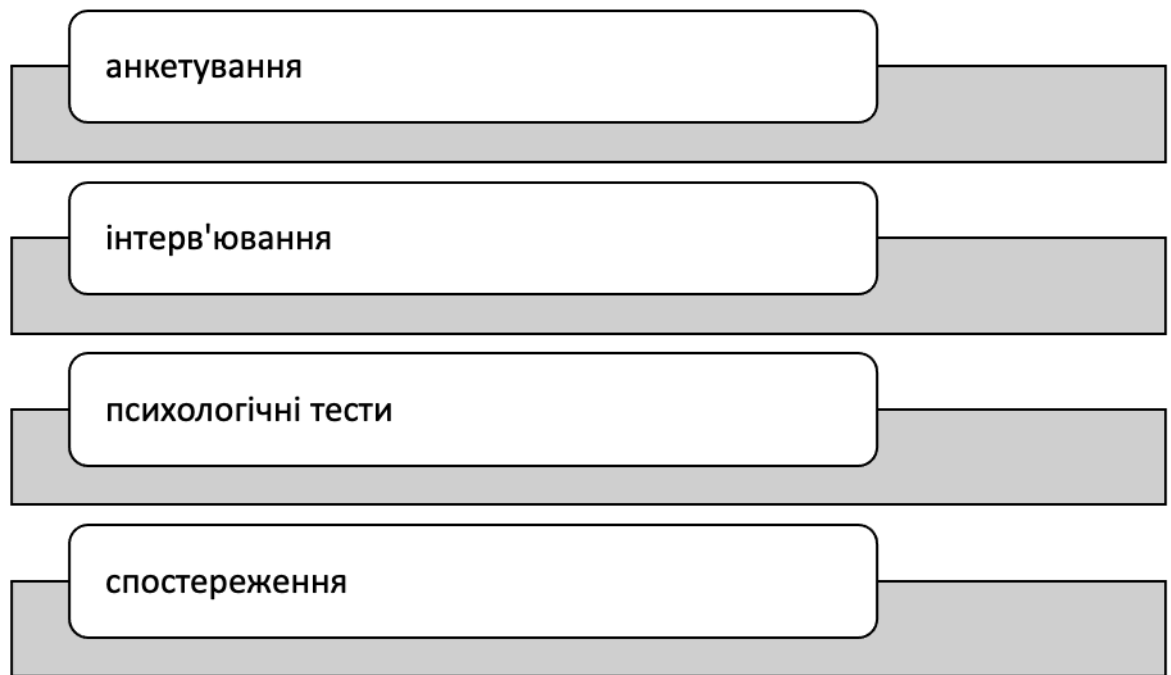

Рис. 1.2. Методи дослідження соціально-психологічного профілю особистості

Також описані вище показники, які використовуються для діагностики соціально-психологічного профілю особистості, можна узагальнити до таких (рис. 1.3).

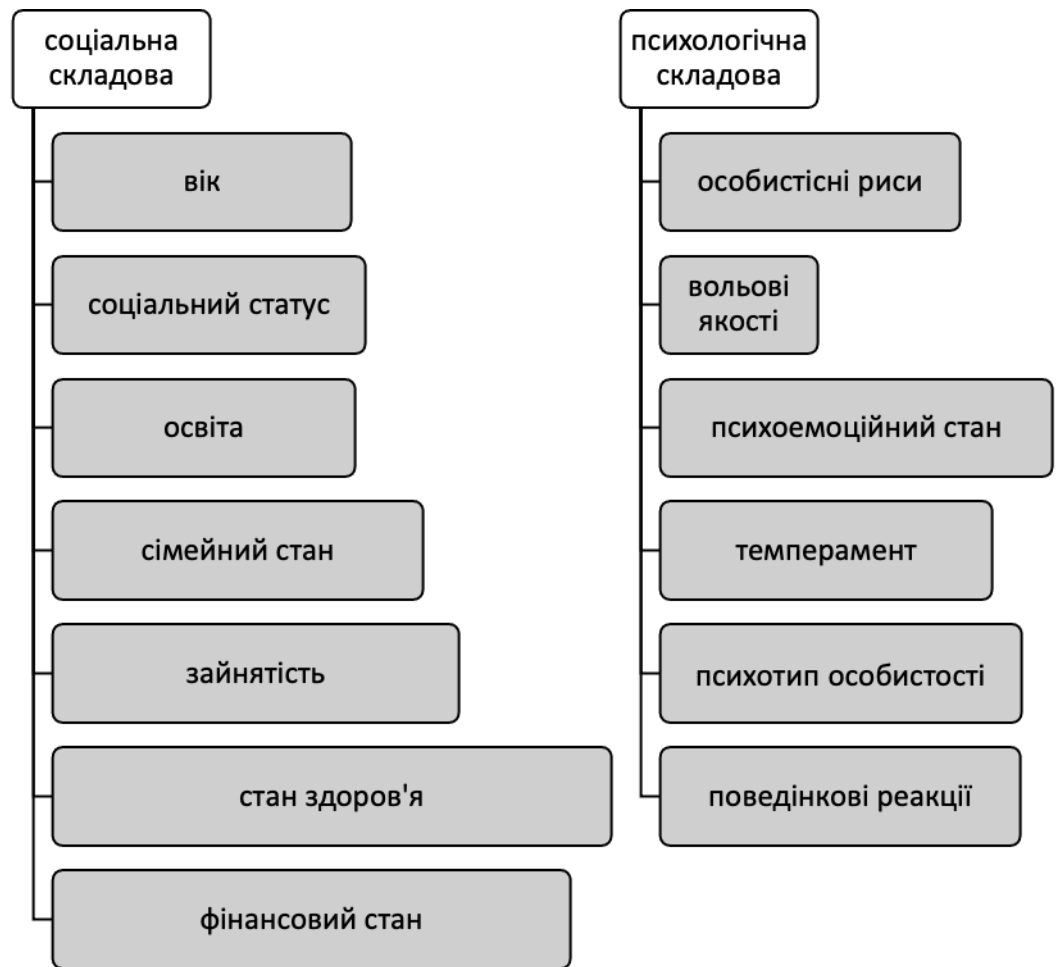

Рис. 1.3. Складові соціально-психологічного профілю особистості

Отже, для дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, можуть враховуватися типи темпераменту, акцентуації характеру особистості, її схильність до агресивного поведіння, властивості характеру й нервової системи, показники розвитку емоційної сфери тощо.

Висновки до першого розділу

Аналізуючи сутність і типи соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, ми дійшли висновку, що соціально-психологічний профіль осіб пробації, які засуджені за

колабораційну діяльність, – це сукупність індивідуально-психологічних характеристик і якостей особистості-колаборанта.

Розрізняють такі психологічні профілі колаборантів: «невротики», «соціопатичні ретрогради», «вічні угодники», «авантюристи». До соціально-психологічного профілю колаборанта входять такі показники: характерологічні (темперамент і характер, емоційна стійкість, спрямованість особистості (інтроверт, екстраверт); вольові якості (наполегливість, ініціативність, рішучість і т. ін.); здібності до керівництва, співробітництва тощо.

Вивчаючи психологічні аспекти, що впливають на успішність роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, ми встановили, що ними є: використання дієвих методів профілактики й корекції поведінки, уникнення стигматизації і дискримінації осіб пробації після завершення терміну покарання.

У межах аналізу методик дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, ми з'ясували, що у процесі проведення психодіагностичної роботи з цією категорією осіб можуть враховуватися типи темпераменту, акцентуації характеру особистості, її схильність до агресивного поведіння, властивості характеру й нервової системи, показники розвитку емоційної сфери тощо.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

2.1. Аналіз соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність

Для визначення особливостей соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, проведено емпіричне дослідження. Воно складалося з організаційного (здійснювалося визначення мети, завдань, вибірки, методів психологічного діагностування), власне діагностичного етапу (робота респондентів над виконанням методик психодіагностики), заключного (інтерпретація, аналіз результатів емпіричного пошуку, формулювання висновків).

Мета дослідження – визначити особливості соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність. Завданнями емпіричного дослідження є:

- визначення соціальних особливостей профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність;
- визначення індивідуальних психологічних особливостей профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність;
- інтерпретація отриманих емпіричних даних і формулювання висновків про особливості соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність.

Дослідження особливостей соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, передбачало два напрями роботи: визначення соціальної складової профілю особистості; встановлення психологічних особливостей особистості.

Вивчення соціальної складової профілю клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, передбачало встановлення шляхом анкетування

респондентів таких даних про них, як: вік, стать, сімейний статус, освіта, вид професійної діяльності, рівень матеріального забезпечення, джерело доходів, місцевість й умови проживання, стан здоров'я. Вибірку дослідження становили 20 респондентів. Вони є суб'єктами пробації, засуджені за колабораційну діяльність. Опитування проводилося у співпраці з практичним психологом установ виконання покарань. Дані про соціальний профіль респондентів дослідження подано у таблиці 2.2. Детальні дані про кожен із показників соціального профілю подано на рис. 2.1 – 2.9.

Для вивчення психологічної складової профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, нами обрано такі методики психологічного діагностування: «Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т. Лірі»; «Опитувальник «Копінг-стратегії» Лазаруса; Опитувальник структури темпераменту В.М. Русалова; Адаптована версія методики вивчення схильності особи до агресивної поведінки А.Басса та А.Даркі (адаптація А.К. Осницького); Особистісний опитувальник Г.Ю. Айзенка; Особистісний опитувальник Х. Шмішека; Особистісний опитувальник Р. Кеттела (форма С).

Методика «Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т. Лірі» дає змогу оцінити поведінку респондентів у тривимірному ракурсі: домінування – покора, дружелюбність – агресивність, емоційність – аналітичність. Саме такі чинники, як: домінування – підкорення, дружелюбність – агресивність – визначають загальне враження про людину в процесах міжособистісного сприйняття. Важливою у контексті нашого наукового пошуку є можливість оцінити за вищевказаною методикою типи ставлення до оточуючих: авторитарний, егоїстичний, агресивний, підозрілий, покірливий, залежний, доброзичливий, альтруїстичний [6].

Опитувальник «Копінг-стратегії» Лазаруса дає змогу визначити копінг-механізми, способи подолання труднощів у різних сферах психічної діяльності, копінг-стратегій. За цією методикою досліджуваним пропонуються 50 тверджень, які стосуються поведінки у складній життєвій

ситуації. За цим опитувальником можна діагностувати такі рівні аналізованих показників: високий, середній, низький. Низький рівень аналізованого параметра свідчить про можливість використання стратегій копіngu, а середній – про межовий адаптаційний потенціал особистості, високий – про виражену дезадаптацію. Вказана методика психологічного діагностування також передбачає оцінку за шкалами: конфронтаційний копіng, дистанціювання, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, втеча-уникнення, планування вирішення проблеми, позитивна переоцінка [30].

Опитувальник структури темпераменту В.М. Русалова використовується для діагностики темпераментних особливостей і складається з 105 питань. За цією методикою визначаються такі показники, як: предметна ергічність, соціальна ергічність, пластичність, соціальна пластичність, темп або швидкість, соціальний темп, емоційність, соціальна емоційність [31].

Особистісний опитувальник Х. Шмішека складається з 88 питань, які передбачають стверджувальну або заперечну відповідь. За цією методикою визначаються такі типи особистості: демонстративний (здатність до витіснення), педантичний тип (підвищена ригідність, інертністю психічних процесів, нездатність до витіснення травмуючих переживань), застряючий тип (надмірна стійкість афекту), збудливий (імпульсивність, ослаблення контролю над потягами і спонуканнями), гіпертимічний (оптимізм, висока активність), дистимічний (песимізм, фіксація тіньових сторін життя, загальмованість), тривожно-боязливий (боязкість і лякливість), циклотимічний, афективно-екзальтований (зміна протилежних психічних станів), емотивний (вразливість й чутливість) [35].

Особистісний опитувальник Айзенка використовується для оцінки симптомокомплексу екстраверсії-інтроверсії й нейротизму. Методика складається з 57 запитань. За ними можна визначити переважаючі типи

темпераменту особистості: сангвінічний, холеричний, флегматичний, меланхолічний [33].

Для психодіагностики агресивності було використано методику визначення показників та форм агресії за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького), за якою встановлюються такі прояви агресивності, як: фізична агресія, вербальна агресія, непрямая агресія, негативізм, роздратування, підозріливість, образливість, почуття провини [29].

Для отримання більш широкої й багатоаспектної інформації про особистісні якості підлітків було обрано тест Кеттелла (16 RF-опитувальник). Він містить 105 запитань і передбачає час дослідження від 20 до 50 хвилин. За цієї методики можна встановити такі якості особистості, як: замкнутість – товарищескість, інтелект, емоційна нестійкість – емоційна стійкість, підпорядкованість – домінантність, стриманість – експресивність, підвласність почуттям – висока нормативність поведінки, нерішучість – сміливість, жорстокість – чутливість, довірливість – підозріливість, практичність – розвинута уява, прямолінійність – дипломатичність, впевненість у собі – тривожність, консерватизм – радикалізм, конформізм – нонконформізм, низький самоконтроль – високий самоконтроль, розслаблення – напруженість, адекватність самооцінки. Тобто цей текст дає змогу визначити інтелектуальні, емоційно-вольові, комунікативні особливості й особливості міжособистісної взаємодії, а також симптомо-комплекси: афективна поведінка, схильність до агресії, асоціальна, аморальна поведінка, схильність до правопорушень групового характеру, схильність до алкоголізації [34]. Узагальнені дані про методи дослідження соціально-психологічного профілю особистості подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Методи вивчення соціально-психологічного профілю суб'єктів
пробації, засуджених за колабораційну діяльність**

№ з/п	Метод	Діагностичні показники
-------	-------	---------------------------

1	Анкетування	Вік, стать, професія, освіта, місце й умови проживання, джерело доходів, фінансово-матеріальний стан, стан здоров'я, сімейний стан, пробаційний термін
2	«Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т. Лірі»	Типи ставлення до оточення
3	Опитувальник структури темпераменту В.М. Русалова.	Структура темпераменту
4	Адаптована версія методики вивчення схильності особи до агресивної поведінки А. Басса та А. Даркі (адаптація А.К. Осницького).	Схильність до різних видів агресивного поведіння
5	Особистісний опитувальник Г.Ю. Айзенка.	Типи темпераменту
6	Особистісний опитувальник Х. Шмішека.	Тип акцентуацій особистості
7	Особистісний опитувальник Р. Кеттела (форма С)	Особистісні риси

Таблиця 2.2

Дані про соціальний профіль клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність

	Професія або вид діяльності	Освіта	Рівень матеріального забезпечення	Джерело доходів	Місцевість і умови проживання	Стан здоров'я	Т
ий	Менеджер	Вища	Задовільний	Постійна робота	Місто, власна квартира	Добрий	
	Перукар	Середня	Задовільний	Постійна робота	Місто, власна квартира	Задовільний	
ий	Водій автобуса	Середня	Задовільний	Постійна робота	Місто, орендоване житло	Добрий	
ей	Електромонтер	Середня	Низький	Постійна робота	Місто, орендоване житло	Задовільний	
ей	Вантажник	Середня	Задовільний	Постійна робота	Село, власний	Добрий	

					приватний будинок		
ий	Лікар	Вища	Задовільний	Постійна робота	Село, власний приватний будинок	Задовільний	
ий	Вчитель	Вища	Задовільний	Постійна робота	Місто, власна квартира	Добрий	
	Вчитель	Вища	Задовільний	Постійна робота	Місто, власна квартира	Задовільний	
	Програміст	Вища	Задовільний	Постійна робота	Місто, власна квартира	Добрий	
ей	Продавець	Вища	Низький	Постійна робота	Місто, власна квартира	Задовільний	

я	Продавець	Середня	Задовільний	Постійна робота	Місто, власна квартира	Добрий	
й	Сантехнік	Середня	Низький	Соціальні виплати ВПО	Село, орендоване житло	Задовільний	
	Вчитель	Вища	Задовільний	Соціальні виплати ВПО	Село, орендоване житло	Добрий	
і,	Лікар	Вища	Задовільний	Постійна робота	Село, орендоване житло	Задовільний	
й	Менеджер	Вища	Задовільний	Постійна робота	Місто, власна квартира	Добрий	
	Монтажник електромереж	Середня	Задовільний	Постійна робота	Село, власний приватний будинок	Добрий	
й	Продавець	Середня	Задовільний	Постійна робота	Місто, орендоване житло	Задовільний	

гей	Водій тролейбуса	Середня	Низький	Соціальні виплати ВПО	Місто, орендоване житло	Добрий	
гей	Водій автобуса	Середня	Низький	Соціальні виплати ВПО	Місто, орендоване житло	Задовільний	
гей	Охоронник	Середня	Низький	Соціальні виплати ВПО	Місто, орендоване житло	Добрий	

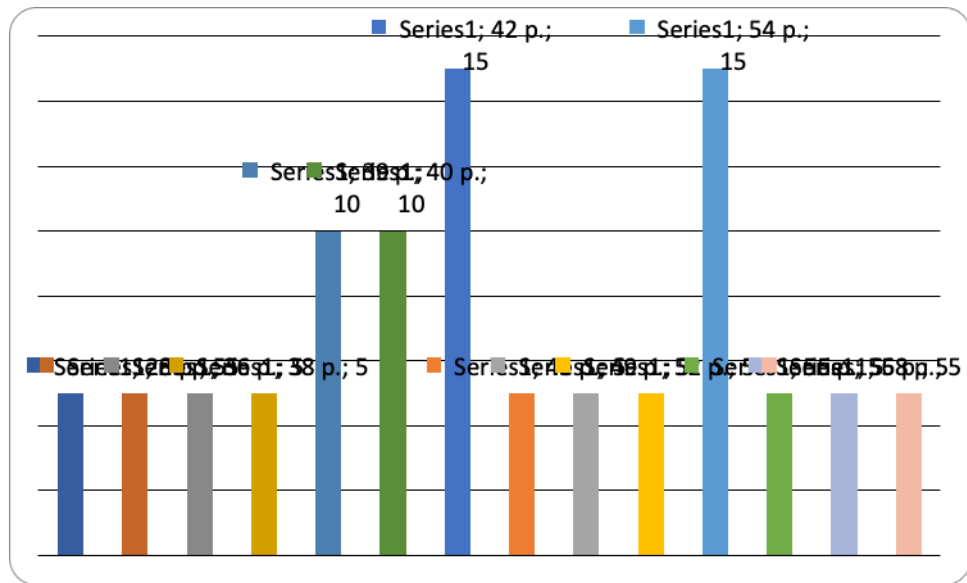

Рис. 2.1. Віковий склад вибірки клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, %

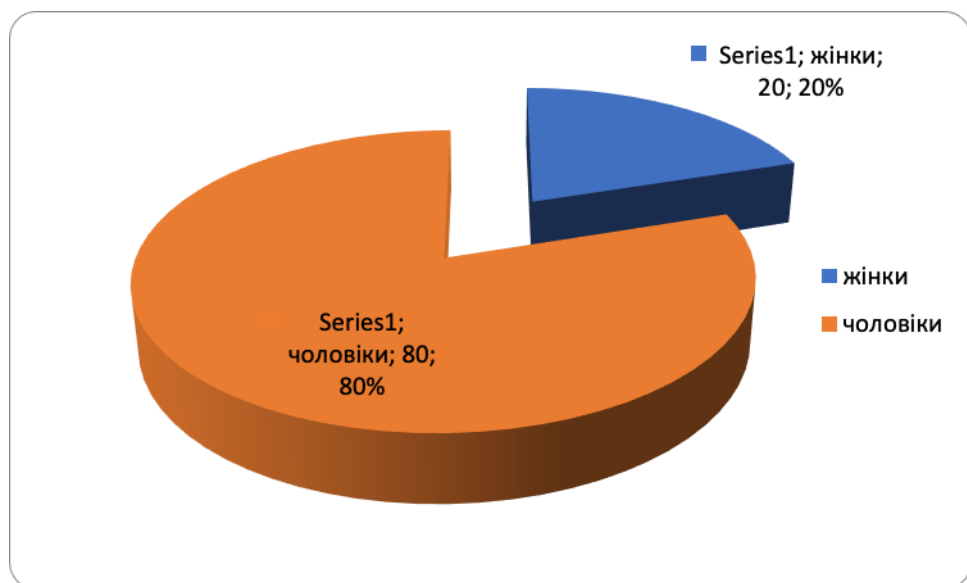

Рис. 2.2. Гендерний склад вибірки клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, %

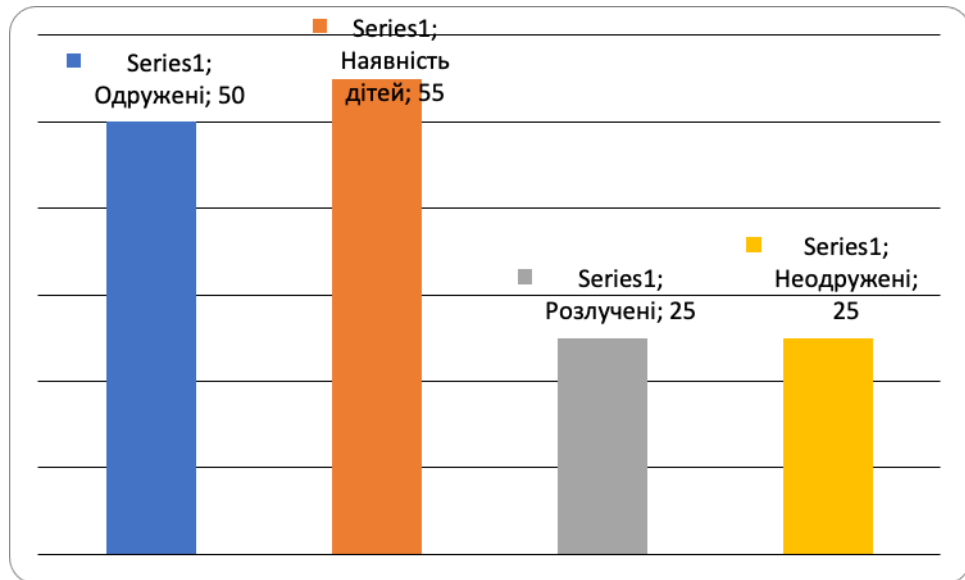

Рис. 2.3. Сімейний стан клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, %

З рис. 2.3 бачимо, що в аналізованій вибірці переважають одружені особи, які мають дітей.

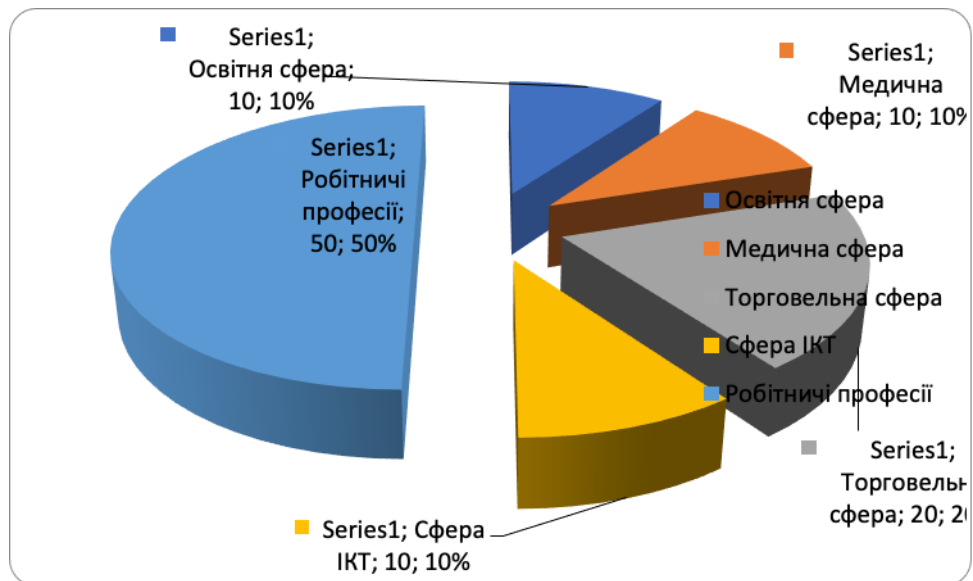

Рис. 2.4. Вид професійної діяльності клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, %

На основі рис. 2.4 можна стверджувати, що половина опитаних клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, є представниками робітничих професій та торговельної сфери.

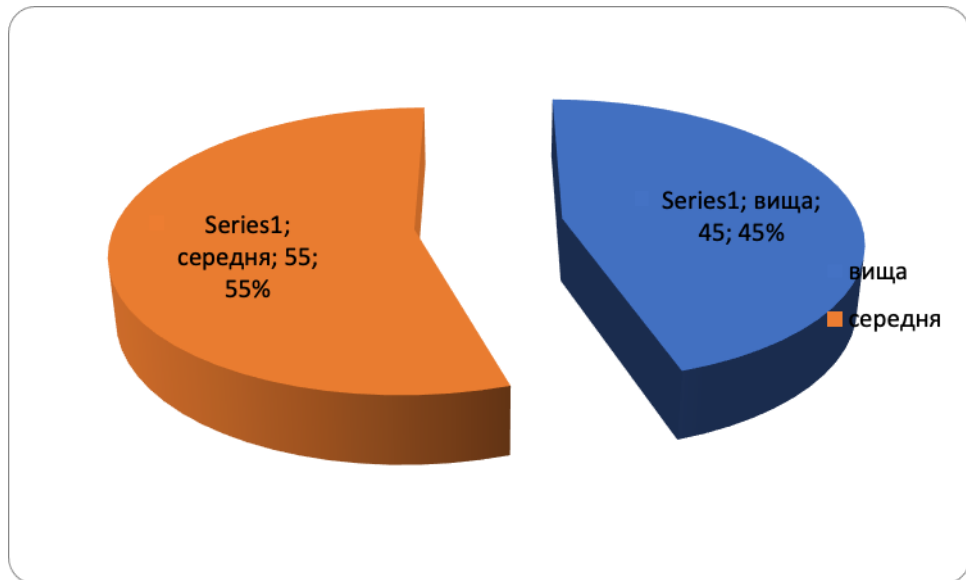

Рис. 2.5. Освітній рівень клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, %

З рис. 2.5 бачимо, що більшість опитаних клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, не мають вищої освіти.

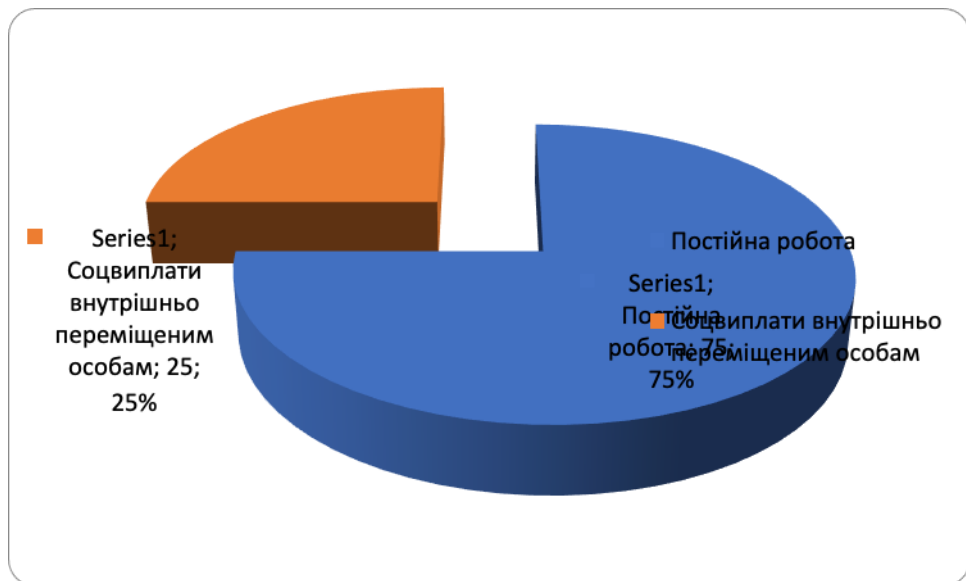

Рис. 2.6. Джерела доходів клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, %

На основі рис. 2.6 можна стверджувати, що більшість опитаних мали постійну роботу.

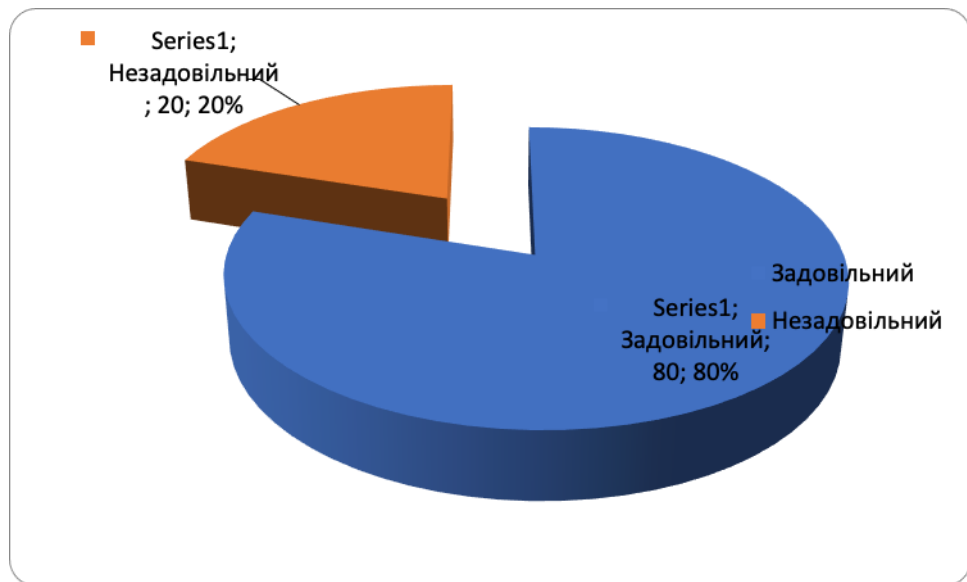

Рис. 2.7. Стан фінансово-матеріального забезпечення клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, %

З рис. 2.7 видно, що переважна більшість клієнтів пробації мають задовільний стан матеріально-фінансового забезпечення.

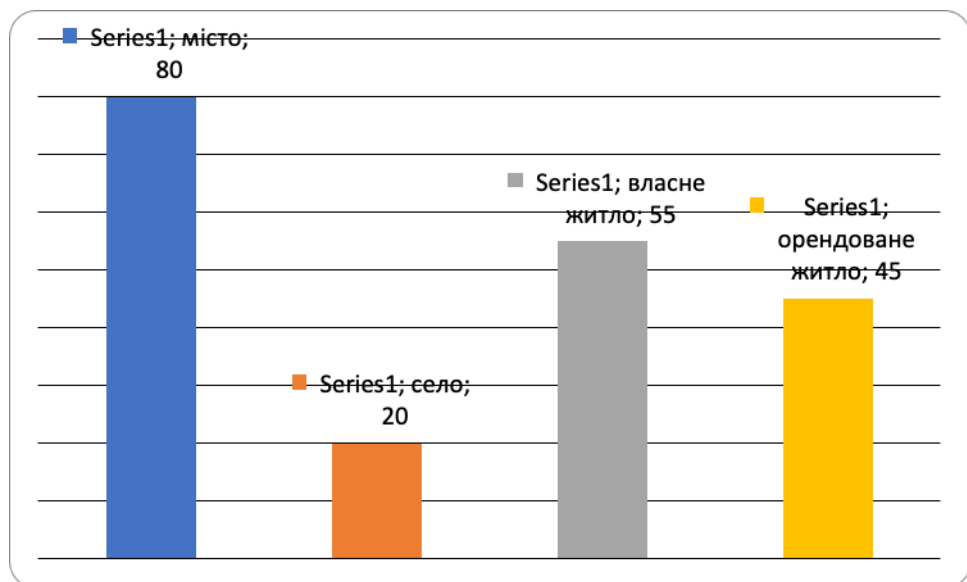

Рис. 2.8. Місцевість й умови проживання клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, %

З даних 2.8 видно, що більшість респондентів проживають у містах, мають власне або ж орендоване житло.

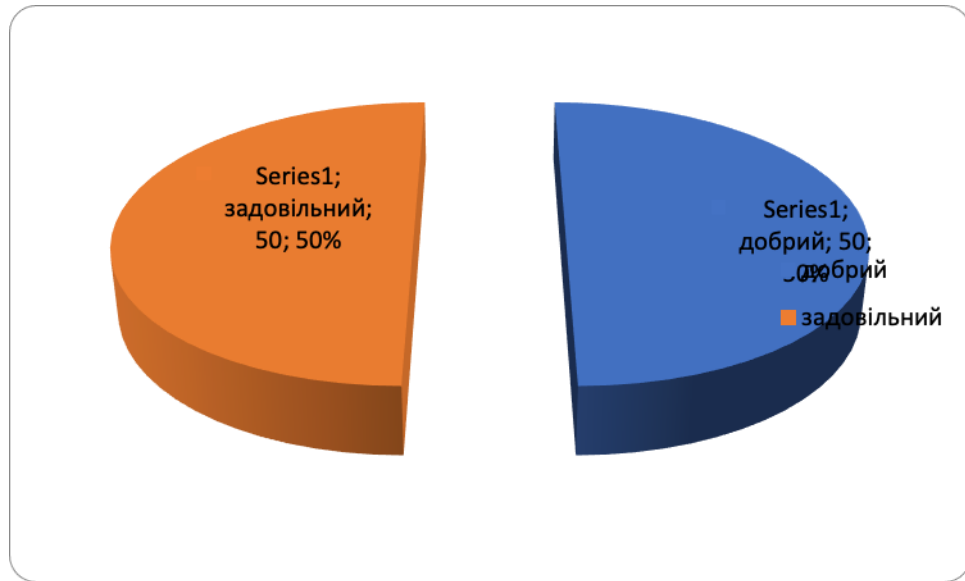

Рис. 2.9. Стан здоров'я клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, %

На основі рис. 2.9 бачимо, що опитані клієнти мають добрий або задовільний стан здоров'я.

Далі подаємо емпіричні дані про обстеження психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність. У таблиці 2.2 наведено результати дослідження за методикою «Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т. Лірі».

Таблиця 2.2

Результати дослідження за методикою «Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т. Лірі»

Тип ставлення	К-сть	% опитаних
Авторитарний	3	15
Егоїстичний	6	30
Агресивний	1	5
Підозрілий	1	5

Покірливий	4	20
Залежний	5	25
Доброзичливий	0	0
Альтруїстичний	0	0

Наведені у таблиці 2.3 емпіричні дані вказують на значну кількість осіб із переважаючими типами ставлення до оточуючих людей: егоїстичним, агресивним, покірливим, залежним. На основі таких даних можна стверджувати, що переважна більшість опитуваних нами клієнтів пробації схильні до негативного ставлення до оточення (егоїстичного, агресивного) та можуть легко потрапляти під вплив цього оточення (покірливий, залежний типи ставлення).

Таблиця 2.3

Результати дослідження за тестом Кеттелла (16 RF-опитувальником)

Фактори	К-сть	% опитаних
Фактор А	1	5
Фактор В	2	10
Фактор С	3	15
Фактор F	4	20
Фактор G	4	20
Фактор Н	1	5
Фактор I	1	5
Фактор L	3	15
Фактор М	4	20
Фактор N	5	25
Фактор О	1	5
Фактор Q1	1	5
Фактор Q2	2	10

Фактор Q3	5	25
Фактор Q4	3	15
Фактор MD	4	20

Прим.: Фактор А – замкнутість – товариськість, Фактор В – інтелект, Фактор С – емоційна нестійкість – емоційна стійкість, Фактор Е – підпорядкованість – домінантність, Фактор F – стриманість – експресивність, Фактор G – підвласність почуттям – висока нормативність поведінки, Фактор Н – нерішучість – сміливість, Фактор І – жорстокість – чутливість, Фактор L – довірливість – підозріливість, Фактор М – практичність – розвинута уява, Фактор N – прямолінійність – дипломатичність, Фактор О – впевненість у собі – тривожність, Фактор Q1 – консерватизм – радикалізм, Фактор Q2 – конформізм – нонконформізм, Фактор Q3 – низький самоконтроль – високий самоконтроль, Фактор Q4 – розслаблення – напруженість, Фактор MD – адекватність самооцінки.

За наведеними у таблиці 2.3 даними можна стверджувати, що у респондентів нашого дослідження переважає емоційна нестійкість, експресивність, підвласність почуттям, практичність, прямолінійність, низький самоконтроль, неадекватність самооцінки. Переважна більшість із означених вище факторів можуть із високою імовірністю провокувати агресивну поведінку, легко піддаватися під вплив інших.

Отримані за методикою діагностики форм та показників агресії А. Басса – А. Дарки (адаптація А.К. Осницького) емпіричні дані узагальнено у таблиці 2.4

Таблиця 2.4

Результати дослідження за методикою діагностики форм та показників агресії А. Басса – А. Дарки (адаптація А.К. Осницького)

Прояви агресії	К-сть	% опитаних
----------------	-------	------------

Фізична агресія	12	60
Вербальна агресія	8	40
Непряма агресія	5	25
Негативізм	4	20
Роздратування	4	20
Підозріливість	8	40
Образливість	12	60
Почуття провини	8	40

Отримані за методикою діагностики форм та показників агресії А. Басса – А. Дарки (адаптація А.К. Осницького) емпіричні дані засвідчують наявність у межах нашої вибірки значної кількості осіб із проявами фізичної, вербальної агресії, підозріливості й образливості, що може провокувати даних осіб до співпраці із ворожою стороною під час збройного конфлікту.

Таблиця 2.5

Узагальнені результати за опитувальником «Копінг-стратегії» Лазаруса

Показник	К-сть опи тан их	% респондентів
Низький рівень напру женост і	2	10
Середня напру женіст ь	8	40

Висока напру женіст ь	10	50
--------------------------------	----	----

Як видно з таблиці 2.5, більшість опитаних клієнтів пробації продемонструвала високий і низький рівень напруженості, що свідчить про те, що більшість респондентів перебувають у межевому або дуже високому станах напруженості, що провокує виникнення дезадаптації особистості.

Таблиця 2.6

Емпіричні дані за опитувальником структури темпераменту

В.М. Русалова

Показники	кількість опитаних	кількість респондентів
низька ергічність	5	25
соціальна ергічність	12	60
Іластичність	14	70
соціальна іластичність	15	75
швидкість або п	9	45
соціальний темп	10	50
Емоційність	11	55
соціальна емоційність	6	30

На основі даних таблиці 2.6 можна стверджувати, що більшості опитаним клієнтам пробації притаманні соціальна ергічність, тобто відсутність гострої потреби в соціальних контактах; іластичність, тобто здатність до переходу з одних способів мислення на інші; соціальна іластичність, тобто здатність до невимушеного перемикавання в процесі спілкування від однієї людини до іншої, низька соціальна емоційність. Це свідчить про те, респондентам аналізованої нами вибірки характерна здатність піддаватися впливу інших, звіряти свої думки з іншими баченнями, тому вони

часто не мають власної думки і сприймають чужу думку за свою. В таких умовах їх легше схилити до співпраці з ворогом.

Таблиця 2.7

Результати опитування за особистісним опитувальником

Г.Ю. Айзенка

тип темпераменту	кількість опитаних	кількість респондентів
Сангвінік	2	10
Холерик	6	30
Флегматик	8	40
Меланхолік	4	20

З наведених даних бачимо, що в аналізованій вибірці переважають особи з холеричним і флегматичним типами темпераменту.

Таблиця 2.8

Результати опитування за особистісним опитувальником

Х. Шмішека

тип особистості	кількість опитаних	кількість респондентів
Демонстративний	0	0
Педантичний	4	20
Застраючий	0	0
Збудливий	4	20
Імпертимічний	0	0
Дистимічний	2	10
Важко-боязливий	8	40
Інклотимічний	0	0
Важко-екзальтований	0	0
Емотивний	2	10

З таблиці 2.8 видно, що в аналізованій вибірці зафіксовано клієнтів пробації з педантичним типом (характеризуються підвищеною ригідністю,

інертністю психічних процесів, нездатністю до витіснення травмуючих переживань), збудливим (характеризується підвищеною імпульсивністю, ослабленням контролю над потягами і спонуканнями), дистимічний (характеризується зниженим фоном настрою, песимізмом, фіксацією тіньових сторін життя, загальмованістю), тривожно-боязливим (характеризується схильністю до страхів, боязкість і лякливість), емотивним (характеризується особливою вразливістю й чутливістю) типами особистості.

Отже, для визначення особливостей соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, проведено трьохетапне емпіричне дослідження (організаційний, власне діагностичний і заключний етапи).

Аналізований соціально-психологічний профіль суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, представляють одружені особи, які мають дітей, є представниками робітничих професій та торговельної сфери, не мають вищої освіти, мали постійну роботу, задовільний стан матеріально-фінансового забезпечення, проживають у містах, мають власне або ж орендоване житло, мають добрий або задовільний стан здоров'я, з переважаючими типами ставлення до оточуючих людей (егоїстичним, агресивним, покірливим, залежним), у них переважає емоційна нестійкість, експресивність, підвласність почуттям, практичність, прямолінійність, низький самоконтроль, неадекватність самооцінки; з проявами фізичної, вербальної агресії, підозріливості й образливості; з високим і низьким рівнем напруженості, тобто перебувають у межевому або дуже високому станах напруженості; їм притаманна соціальна ергічність, пластичність, низька соціальна емоційність; переважають особи з холеричним і флегматичним типами темпераменту; з педантичним, збудливим, дистимічним, тривожно-боязливим, емотивним типами особистості.

На основі проведеного емпіричного дослідження відповідно до обраних нами складових соціально-психологічного профілю та з урахуванням наявних напрацювань дослідника А. Шимка можна стверджувати, що в аналізованій

вибірці наявні усі визначені згаданим вище ученим чотири базових профілі колаборантів: «невротики», «соціопатичні ретрогради», «вічні угодники», «авантюристи». «Невротикам» властиві емоційна нестабільність: непевненість у собі і своїх силах, переживання, страхи, недовіра до людей, зацикленість на собі і схильність до звинувачень, самозвинувачень. Колаборанти-невротики також характеризуються труднощами навчання на власному досвіді, невмінням долати страх, надмірною заздрісністю, ревностями до інших, прагненням лише до високих стандартів і перфекціонізмом, низькою самооцінкою, цинізмом і негативізмом, поведінковими деструкціями, тривожністю, депресією.

«Авантюристи» характеризуються рішучістю, самостійністю, ініціативністю, наполегливістю, упевненістю в собі, є максималістами, ентузіастами, екстремістами, здатні рухатися впевнено до своєї мети, долати страх, здатні до порушення законів заради досягнення своєї мети,

«Вічні угодники» прагнуть догодити всім, характеризуються високим рівнем самоконтролю, організованості, відсутністю критичного мислення та орієнтацією на інших, втратою власної цілісності, регресом в особистісному розвитку.

«Соціопатичні ретрогради» характеризуються консерватизмом, замкнутістю, інтровертованістю, психологічною «закостенілістю» в радянсько-російській ідеології, ворожістю до прогресу, відсталістю поглядів, недовірливістю до нових ідей.

2.2. Вплив соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, на їх виправлення й ресоціалізацію

Соціально-психологічний профіль суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, має вплив на їх виправлення й ресоціалізацію.

Проаналізуємо ґрунтовно вплив визначених нами параметрів соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну

діяльність. Зокрема, більшість респондентів нашої вибірки є одруженими і мають дітей, що свідчить про те, що з боку ворога на них міг здійснюватися тиск, погрози розправою над іншими членами родини. Зрозуміло, що навіть після відбування покарання ними такий вплив може продовжитися, тому таким суб'єктам пробації буде складно виправитися.

Також в межах емпіричного дослідження соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, з'ясовано, що усі опитані до засудження мали постійне місце роботи, більшість працювали робітниками або у сфері торгівлі, окремі з них були педагогами, лікарями. Тобто багато хто працював з людьми. А після завершення строку засудження їх ресоціалізації може ускладнитися, у них можуть виникнути проблеми з працевлаштуванням за наявною у них професією через стигматизацію. Тому імовірно багато кому доведеться перенавчатися чи змінювати вектор професійної діяльності.

Варто відмітити, що одним із соціальних показників соціально-психологічного профілю є наявність вищої освіти. У більшості респондентів нашого дослідження її немає, але після відбування покарання в разі втрати постійного робочого місця малоімовірно, що такі особистості проявлять ініціативу до навчання, до опанування нових навичок, що ускладнить їх ресоціалізацію. Окрім того, особи пробації в аналізованій нами вибірці до вчинення злочинів мали постійне місце роботи й задовільний стан матеріально-фінансового забезпечення, а після декількох років відбування покарання вони втратили цей статус. Тому їм доведеться шукати нове робоче місце, нові джерела доходу, проте оскільки в них можуть виникнути проблеми з працевлаштуванням і матеріальним забезпеченням, то це не тільки деструктивно вплине на ресоціалізацію, але й змотивує їх до нових актів співпраці з ворожою стороною.

Серед опитаних суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, більшість проживають у містах, мають власне або ж орендоване житло, серед тих, хто має орендоване житло, – це внутрішньо переміщені

особи. Наявність житла, як і проживання у містах, де є багато можливостей, форматів і варіантів працевлаштування, позитивно вплине на ресоціалізацію суб'єктів пробації. Також позитивний вплив на виправлення і ресоціалізацію матиме добрий або задовільний стан здоров'я суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, оскільки це дасть їм сили і можливість навчання, перенавчання, пошуку підходящої роботи і побудови особистого життя.

Але водночас зафіксоване у ході емпіричного дослідження переважаюче ставлення до оточуючих людей (воно є егоїстичним, агресивним, покірливим, залежним), негативно позначиться на виправленні і ресоціалізації суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність. Адже таке ставлення, зокрема егоїстичне, агресивне) стане перешкодою для побудови успішних соціальних контактів, для продуктивних комунікацій з колегами, друзями, рідними, близькими людьми. Також покірливе й залежне ставлення може стати причиною невміння людиною формулювати й взагалі мати власну думку. Такі особистості будуть легко піддаватися впливу інших, вони зможу знову легко потрапити під вплив ворожих агентів і в подальшому співпрацювати з ворожою стороною.

Емпірично встановлені у респондентів аналізованої вибірки факти переважання таких рис, як: емоційна нестійкість, експресивність, підвласність почуттям, практичність, прямолінійність, низький самоконтроль, неадекватність самооцінки, – можуть стати перешкодами у формуванні системи міжособистісних, професійних комунікацій, тобто можуть суттєво ускладнити ресоціалізацію особистості після завершення строку покарання. Також це може сприяти відновленню контактів ресоціалізованих осіб з ворожими організаціями. Згадані вище риси можуть ще й погіршити сам процес виправлення особистості, адже перешкоджатимуть засвоєнню особистістю норм і правил цивілізованого суспільства.

Емпірично встановлені негативні тенденції, а саме превалювання в аналізованій вибірці осіб з проявами фізичної, вербальної агресії, підозріливості й образливості є суттєвими перешкодами у виправленні та

ресоціалізації суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність. Насамперед такі тенденції не дадуть можливості особистості сформулювати інші бачення, погляди на проблеми патріотизму, недопустимість співпраці з ворогом в умовах воєнного конфлікту. Також описане вище деструктивно позначатиметься на системі соціальних контактів, міжособистісних комунікацій після завершення строку покарання клієнтів пробації, засуджених за колабораційну діяльність.

Дослідженням виявлено переважання в аналізованій групі суб'єктів пробації осіб з високим і низьким рівнем напруженості, тобто тих, що перебувають у межевому або дуже високому станах напруженості. Такі тенденції вкрай негативно позначаться на ресоціалізації особистості після завершення періоду відбування покарання за колабораційну діяльність. Зважаючи на те, що опитаним у ході емпіричного дослідження суб'єктам пробації, притаманна соціальна ергічність, пластичність, низька соціальна емоційність, можна стверджувати, що такі особистості характеризуються відсутністю гострої потреби в соціальних контактах, здатністю до переходу з одних способів мислення на інші, до невимушеного перемикання в процесі спілкування від однієї людини до іншої, здатністю піддаватися впливу інших, звиряти свої думки з іншими баченнями, що ускладнить їх виправлення під час апробаційного терміну та може стати інсайтом для рецидивів співпраці з ворожими організаціями та суб'єктами.

Наявність а аналізованій вибірці осіб з педантичним (характеризуються підвищеною ригідністю, інертністю психічних процесів, нездатністю до витіснення травмуючих переживань), збудливим (характеризується підвищеною імпульсивністю, ослабленням контролю над потягами і спонуканнями), дистимічний (характеризується зниженим фоном настрою, песимізмом, фіксацією тіньових сторін життя, загальмованістю), тривожно-боязливим (характеризується схильністю до страхів, боязкість і лякливість), емотивним (характеризується особливою вразливістю й чутливістю) типами особистості є детермінантою певних утруднень в їх виправленні та

ресоціалізації. Вони полягають у тому, що інертність психічних процесів, песимістичне налаштування, загальмованість, вразливість перешкоджають адекватному сприйняттю особистістю дійсності, її об'єктивних реалій. Але знижений настрій, фокусування особистості на тіньових сторонах життя провокуватиме упереджене ставлення особистості до дійсності.

Темперамент особистості теж може мати непрямий вплив на ресоціалізацію та виправлення. Так у переважаючого в аналізованій вибірці типу темпераменту холерик можуть бути проблеми з виправленням і ресоціалізацією через надмірну збудливість. Водночас інший переважаючий тип темпераменту (флегматичний) дасть змогу особистості розважливо оцінювати ситуацію, що склалася, і з більшою імовірністю успішніше виправитися та ресоціалізуватися після завершення пробаційного строку.

Окрім описаного вище, значний відбиток на ресоціалізації суб'єктів пробації, засуджених за колобораційну діяльність, відіграє їх стигматизація. Значний вплив має стигма на клієнтів пробації. Це пов'язано з тим, що особи, які мали конфлікт із законом, навіть після відбування покарань, після виходу на волю зазнають дискримінації через своє минуле. Їм складно спілкуватися з іншими людьми. Ще складніше їм дається працевлаштування, адже стигма не дає змоги працевлаштуватись за бажаною професією, отримати бажану посаду, тим більше досягнути кар'єрного зростання. Також клієнти пробації мають труднощі із налагодженням особистого життя. Адже потребують зміни способу мислення, переконань, поглядів, сприяння у розвитку основних соціальних навичок для досягнення клієнтами пробації стійкої правомірної поведінки [41, с. 122-125].

Існують приклади програм, які спрямовані на подолання стигми й дискримінації клієнтів пробації. Це, зокрема, програма "Добрі стосунки" має на меті сприяння уважній, ненасильницькій поведінці клієнта пробації по відношенню до інших осіб, програма "Мотивація для змін" має на меті спонукати клієнтів зробити соціально позитивні зміни (моральні, емоційні,

пізнавальні, особистісні) у своєму житті [URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-326-2-13>].

Для уникнення стигми й дискримінації клієнтів пробації використовуються програми соціальної реабілітації, спрямовані на розвиток конкретних соціальних навичок. Наприклад, це програма «Школа життя», націлена на підготовку засудженого до звільнення і подальшої його інтеграції в суспільство [45, с. 3-10]. Також це програма «Просто про складне», вона спрямована на розвиток індивідуальних навичок, спрямованих на розв'язання проблем, з якими може зіткнутися засуджений після звільнення (пошук місця проживання, роботи), а також на отримання інформації про наявні вакансії, надання допомоги в підготовці резюме, проходженні співбесіди [44, с. 35].

Громадяни, що перебувають у конфлікті із законом, часто потерпають від стигми та дискримінації. Це проявляється у труднощах комунікації, працевлаштування, адаптації й ресоціалізації. З ними неохоче або навіть з острахом спілкуються іншими людьми, їх бояться запрошувати на роботу, їх уникають через розглядувану соціумом високу імовірність повторення скоєних ними злочинів. Такі стигми руйнують подальший маршрут успішної реадaptaції, ресоціалізації клієнтів пробації [10, с. 76-79].

Описане дає підстави стверджувати, що соціально-психологічний профіль суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність може мати як негативний, так і позитивний вплив на їх виправлення й ресоціалізації. Узагальнене бачення такого впливу подано на рис. 2.9.

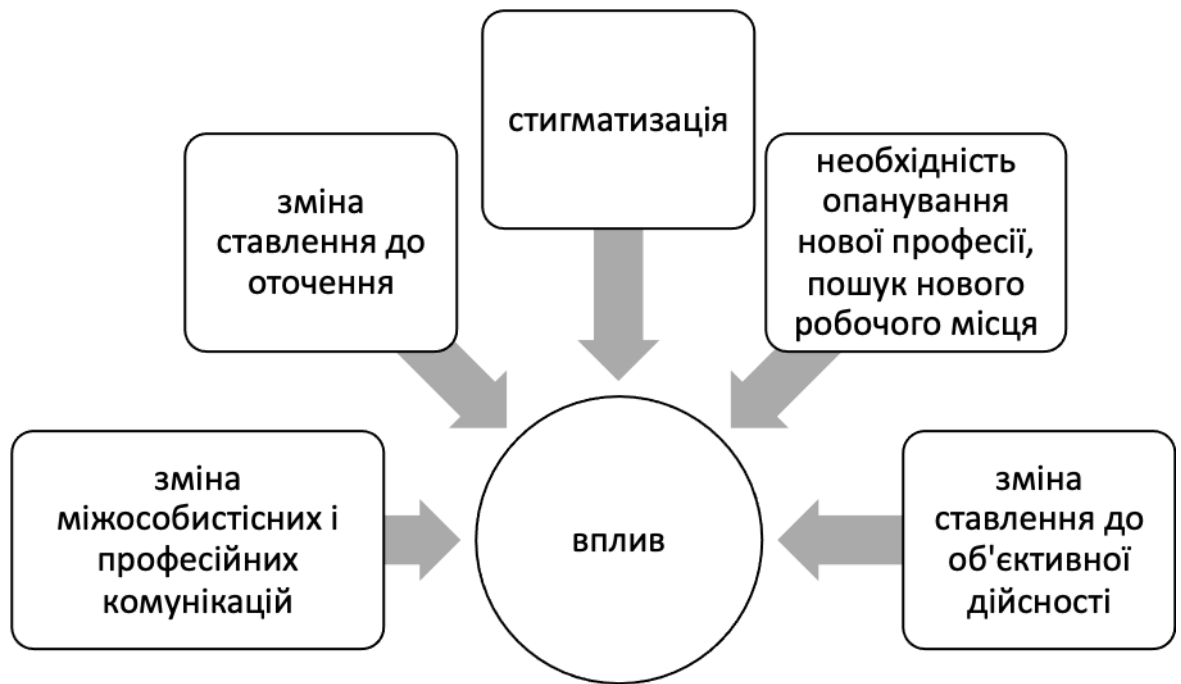

Рис. 2.9. Вплив соціально-психологічного профілю на виправлення і ресоціалізацію суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність

Отже, соціально-психологічний профіль суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, може мати як позитивний, так і негативний вплив на виправлення й ресоціалізацію таких осіб. Цей вплив може проявлятися у площині міжособистісних і професійних комунікацій, зміні ставлення до оточення й об'єктивної реальності. Також він може детермінувати пошук нових робочих місць, перенавчання, провокувати дискримінацію і стигматизацію осіб пробації після завершення терміну покарання.

2.3. Практичні рекомендації персоналу органів пробації щодо удосконалення роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, на підставі врахування їх соціально-психологічних профілів

На підставі врахування їх соціально-психологічних профілів суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, для удосконалення роботи

з ними нами пропонуються такі практичні рекомендації персоналу органів пробації.

1. Проводити просвітницько-правові заходи.
2. Проводити правові, консалтингові заходи стосовно працевлаштування й реадaptaції, ресоціалізації клієнтів пробації.
3. Спланувати спільну роботу психологічних і соціальних служб на сприяння реадaptaції, ресоціалізації клієнтів пробації.
4. Пропагувати приклади успішної реадaptaції, ресоціалізації клієнтів пробації.
5. Пропагувати приклади успішної побудови професійної кар'єри клієнтами пробації.
6. Реалізувати індивідуальний підхід при побудові програми та плану соціально-психологічного, правового супроводу клієнтів пробації.
7. Здійснювати моніторинг прогресу реадaptaції та ресоціалізації клієнтів пробації.
8. Здійснювати добір адекватного інструментарію і форм роботи з клієнтами пробації залежно від їх індивідуально-психологічних особливостей, соціального статусу осіб з числа клієнтів пробації.
9. Варіювати методи і форми роботи з клієнтами пробації.
10. Приділяти особливу увагу саморефлексії й самоаналізу власних досягнень клієнтів пробації.
11. Сприяти підвищенню рівня задоволеності клієнтів пробації своїм життям через використання пізнавальних занять, творчих справ.
12. Практикувати проведення соціальних, психологічних корекційних тренінгів для клієнтів пробації.
13. Велику увагу приділяти використанню комунікативних інструментів при роботі з клієнтами пробації.
14. Використовувати інтерактивні методи й форми роботи з клієнтами пробації.

15. Залучати до розробки тренінгових занять з клієнтами пробації психологів, коучів, психоаналітиків.

16. Надавати можливість клієнтам пробації брати участь у громадських, колективних творчих справах, демонструвати свої вміння й досвід.

17. Практикувати проведення корекційних занять із обов'язковим невимушеним живим спілкуванням клієнтів пробації між собою та фахівцями, які з ними працюють.

18. Практикувати ігрові форми проведення корекційних занять, музичний супровід, гімнастичні та релаксаційні вправи залежно від загального соматичного стану клієнтів пробації.

19. Здійснювати апробацію інноваційних технологій при проведенні соціальної, психологічної роботи з клієнтами пробації.

20. Сприяти створенню умов для продуктивних дискусій, спеціальних інструктивних занять із важливих для клієнтів пробації питань.

21. Пропонувати клієнтам пробації альтернативу їх діяльності, зокрема участь у творчих проєктах, самозайнятість.

На основі проведеного емпіричного дослідження пропонуємо таку тематику заходів для суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Орієнтовний перелік заходів психологічного супроводу суб'єктів пробації, засуджених на колабораційну діяльність, на основі їх соціально-психологічних профілів

	Тема	а проведення	тр соціально-психологічного профілю, що враховується
	вички у XXI столітті		тування, пошук нового місця роботи,

			перенавчання, освіта
	неформального навчання	й семінар	ти
	встановити стосунки з рідними і близькими	інг	статус
	визначитися спокійним	інг	ресії
	розвинути толерантність	й семінар	до оточення
	впровадити саморегуляцію		якості, характер
	визначити поведінку і робота над собою	інг	ві девіації, психотип особистості, темперамент
	визначити власним емоційним станом	скусія	особистості, характерологічні рис
	визначитися до звичного життя	скусії	до оточення, копінг-стратегії
	визначитися впливу інших	інг	атегії, рис характеру особистості

У межах здійснення психологічного супроводу суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, пропонуємо орієнтовний приклад корекційних вправ для психологічних занять з вказаною категорією осіб. Вони введені у зміст тренінгового заняття для суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність.

Тема заняття. Моя поведінка і робота над собою.

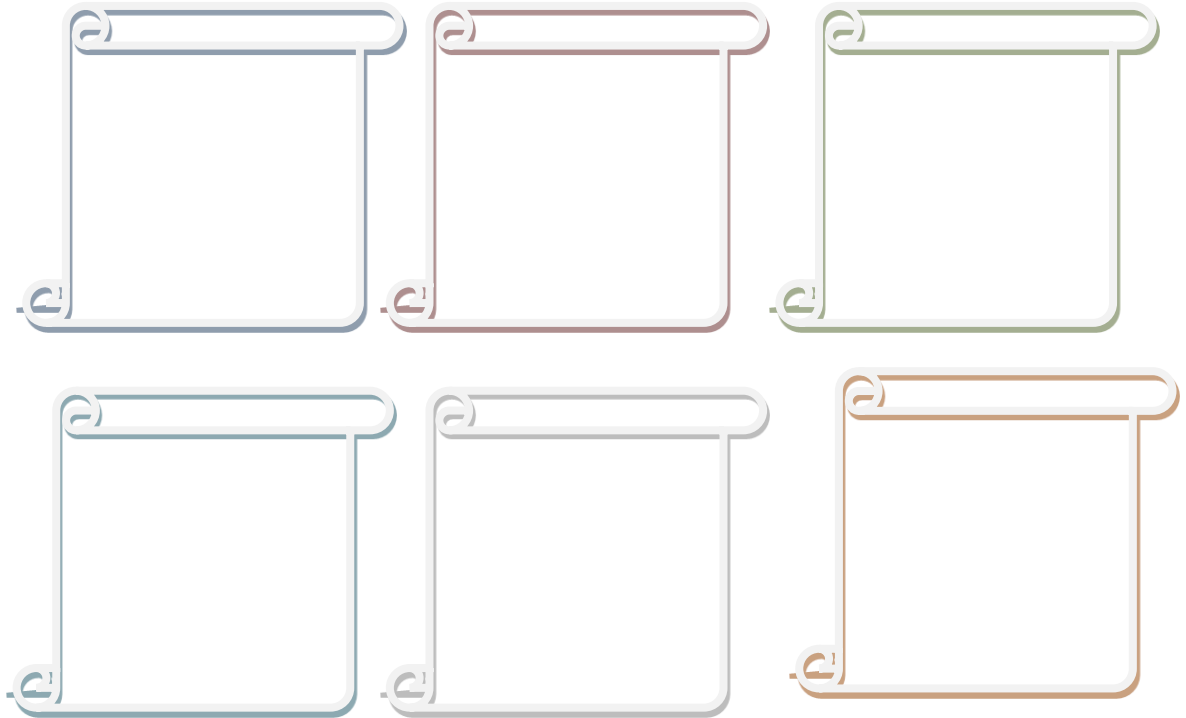
Мета заняття: формування у суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, вмінь самоаналізу власної поведінки.

Хід заняття

Вправа 1. «Організаційний момент».

Мета: створення сприятливої атмосфери для продуктивної роботи учасників тренінгу.

Методичні інструкції: тренер пропонує учасникам сформулювати 4-5 очікувань (перша група) і 4-5 правил тренінгу.

Вправа 2. «Моя поведінка».

Мета: вироблення навичок аналізу власної поведінки.

Методичні інструкції: тренер пропонує учасникам продіагностувати свою поведінку за останніх 3-4 дні, описавши негативні та позитивні її прояви одним словом.

Негативні прояви	Позитивні прояви
Гнів	Радість
Ненавість	Доброта
...	...

Вправа 3. «Спільно аналізуємо вчинки».

Мета: вироблення навичок аналізу вчинків людини.

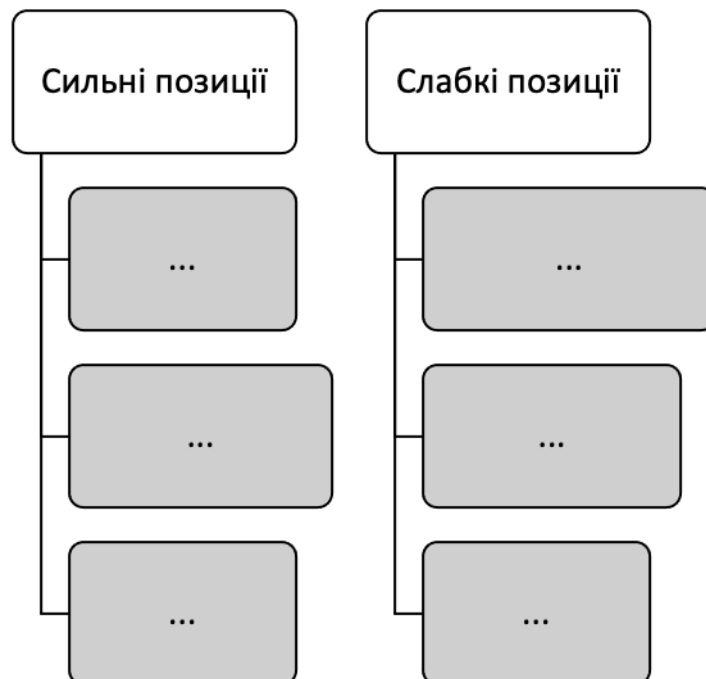
Методичні інструкції: учасникам тренінгу пропонується обрати будь-які свої п'ять вчинків і проаналізувати їх самостійно, а потім запитати думку інших. Згодом співставляється результат самоаналізу й взаємоаналізу, робиться висновок про зв'язок вчинків людини із її здатністю до вольової саморегуляції.

Вчинок	Позитивні вольові якості	Негативні вольові якості
...	...	...

Вправа 4. «Мої позиції».

Мета: вироблення навичок адекватного аналізу своїх позицій .

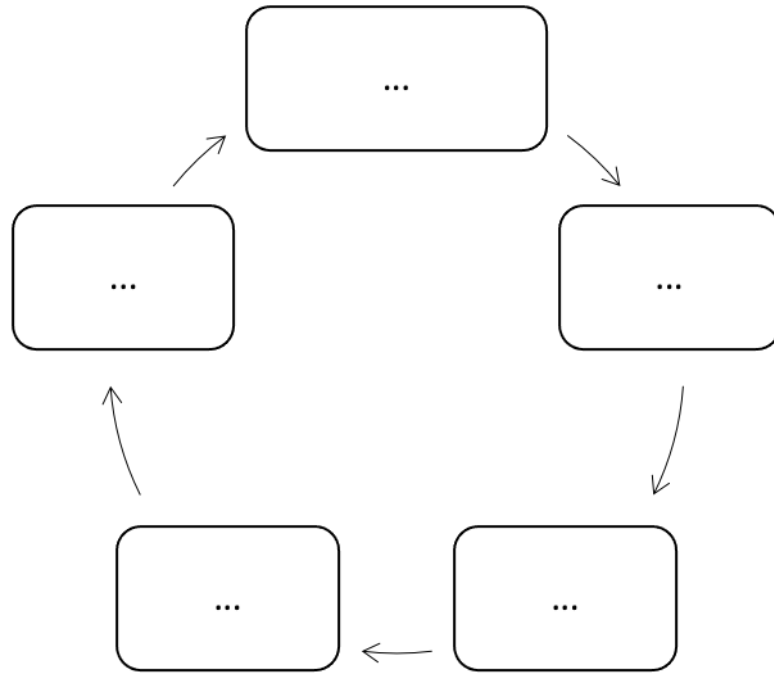
Методичні інструкції: тренер пропонує учасникам заповнити схему, вказавши свої сильні й слабкі позиції у поведінці та зробити самовисновок.

Вправа 5. «Хмара ідей».

Мета: планування й моделювання поведінки.

Методичні інструкції: учасникам тренінгу потрібно змоделювати поведінку у різних ситуаціях (на власний вибір), демонструючи при цьому певні вольові якості, які проявляються у тій чи іншій ситуації.

Вправа 6. «Коректор».

Мета: формування навичок пошуку способів корекції власної поведінки.

Методичні інструкції: тренер пропонує учасникам запропонувати й обговорити можливі рішення, спрямовані на корекцію власної поведінки.

Вправа 7. «Зворотній бік».

Мета: формування навичок прогнозування поведінки, вчинків.

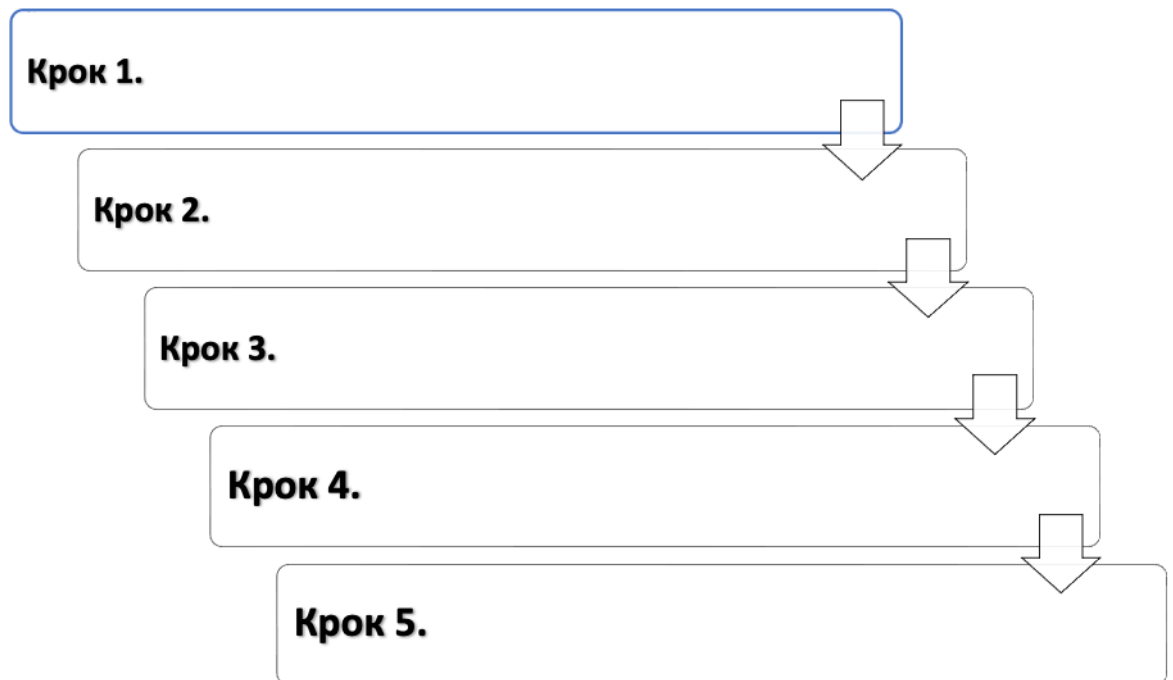
Методичні інструкції: учасникам тренінгу потрібно запропонувати ситуації, спрогнозувати два варіанти поведінки у них, вказати, як вплинула воля на їхні вчинки, поведінку загалом.

Ситуація	Вплив волі		
	+	-	0
...			
....			
...			

Вправа 8. «Програма дій»

Мета: формування навичок аналізу й коректування вольових якостей особистості.

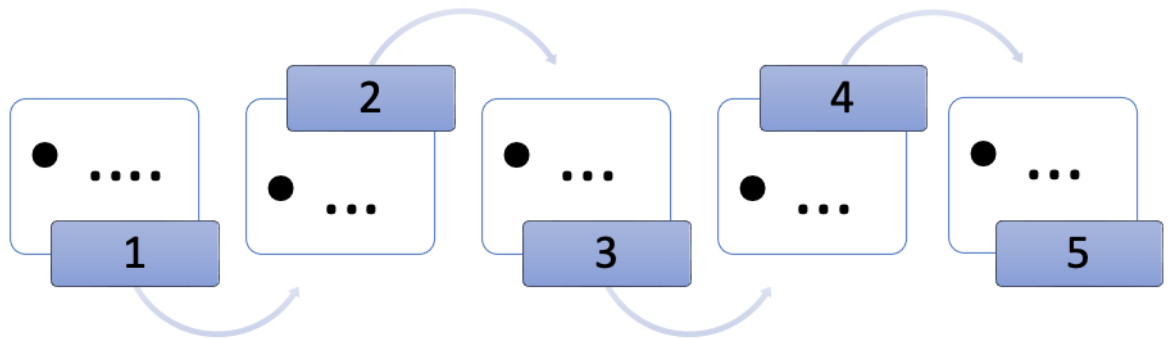
Методичні інструкції: учасникам тренінгу необхідно самостійно скласти п'ятикрокову програму корекції своїх вольових якостей.

Вправа 9. «Майбутнє».

Мета: участь в обговоренні подальших дій щодо запобігання негативних поведінковим проявам.

Методичні інструкції: тренер просить учасників спільно сформулювати 5 перспективних завдань щодо запобігання негативних проявам поведінки особистості.

Вправа 10. «Рефлексія».

Мета: підбиття підсумків тренінгу, рефлексія.

Методичні інструкції: учасники тренінгу пишуть на звороті виданих їм зображень свої враження від тренінгу.

Висновки до другого розділу

Для визначення особливостей соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, проведено емпіричне дослідження. Його мета полягала у визначенні особливостей соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, а завдання передбачали визначення соціальних особливостей профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність; визначення індивідуальних психологічних особливостей профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність; інтерпретація отриманих емпіричних даних і формулювання висновків про особливості соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність.

Проведеним емпіричним дослідженням встановлено, що соціально-психологічний профіль суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, представляють одружені особи, які мають дітей, є представниками робітничих професій та торговельної сфери, не мають вищої освіти, мали постійну роботу, задовільний стан матеріально-фінансового забезпечення, проживають у містах, мають власне або ж орендоване житло, мають добрий або задовільний стан здоров'я, з переважаючими типами ставлення до оточуючих людей (егоїстичним, агресивним, покірливим, залежним), у них переважає емоційна нестійкість, експресивність, підвласність почуттям, практичність, прямолінійність, низький самоконтроль, неадекватність самооцінки; з проявами фізичної, вербальної агресії, підозріливості й образливості; з високим і низьким рівнем напруженості, тобто перебувають у межевому або дуже високому станах напруженості; їм притаманна соціальна ергічність, пластичність, низька соціальна емоційність; переважають особи з холеричним і флегматичним типами темпераменту; з педантичним, збудливим, дистимічним, тривожно-боязливим, емотивним типами особистості.

Соціально-психологічний профіль суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, може мати як позитивний, так і негативний вплив на виправлення й ресоціалізацію таких осіб. Цей вплив може проявлятися у площині міжособистісних і професійних комунікацій, зміні ставлення до оточення й об'єктивної реальності. Також він може детермінувати пошук нових робочих місць, перенавчання, провокувати дискримінацію і стигматизацію осіб пробації після завершення терміну покарання.

З урахуванням даних проведеного емпіричного дослідження було сформульовано практичні рекомендації персоналу органів пробації щодо удосконалення роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, на підставі врахування їх соціально-психологічних профілів. У межах наукового пошуку запропоновано орієнтовний перелік заходів психологічного супроводу суб'єктів пробації, засуджених на колабораційну

діяльність, на основі їх соціально-психологічних профілів з таких тем: «Важливі навички у XXI столітті», «Способи неформального навчання», «Як відновити стосунки з рідними і близькими», «Як залишатися спокійним», «Важливе про толерантність», «Вольова саморегуляція», «Моя поведінка і робота над собою», «Як керувати власним емоційним станом», «Як повернутися до звичного життя», «Як не піддаватися впливу інших». Основними формами проведення занять є групові дискусії, лекції, психотренінги. Також наведено приклад одного із занять, побудованого у формі психологічного тренінгу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження є підставою для формулювання таких висновків:

1. Соціально-психологічний профіль осіб пробації, які засуджені за колабораційну діяльність, – це сукупність індивідуально-психологічних характеристик і якостей особистості-колаборанта. Розрізняють такі психологічні профілі колаборантів: «невротики», «соціопатичні ретрогради», «вічні угодники», «авантюристи». До соціально-психологічного профілю колаборанта входять такі показники: характерологічні (темперамент і характер, емоційна стійкість, спрямованість особистості (інтроверт, екстраверт); вольові якості (наполегливість, ініціативність, рішучість і т. ін.); здібності до керівництва, співробітництва тощо. У процесі проведення психодіагностичної роботи щодо визначення соціально-психологічного профілю суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, можуть враховуватися типи темпераменту, акцентуації характеру особистості, її схильність до агресивного поведіння, властивості характеру й нервової системи, показники розвитку емоційної сфери тощо. Згідно класифікації типів за Еріхом Фроммом виділяється кілька типів соціального характеру: рецептивний (пасивний), експлуаторський, накопичувальний, ринковий.

2. Дослідженням встановлено, що соціально-психологічний профіль суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, представляють одружені особи, які мають дітей, є представниками робітничих професій та торговельної сфери, не мають вищої освіти, мали постійну роботу, задовільний стан матеріально-фінансового забезпечення, проживають у містах, мають власне або ж орендоване житло, мають добрий або задовільний стан здоров'я, з переважаючими типами ставлення до оточуючих людей (егоїстичним, агресивним, покірливим, залежним), у них переважає емоційна нестійкість, експресивність, підвласність почуттям, практичність, прямолінійність, низький самоконтроль, неадекватність самооцінки; з

проявами фізичної, вербальної агресії, підозріливості й образливості; з високим і низьким рівнем напруженості, тобто перебувають у межевому або дуже високому станах напруженості; їм притаманна соціальна ергічність, пластичність, низька соціальна емоційність; переважають особи з холеричним і флегматичним типами темпераменту; з педантичним, збудливим, дистимічним, тривожно-боязливим, емотивним типами особистості.

3. Основними психологічними аспектами, що впливають на успішність роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, є: використання дієвих методів профілактики й корекції поведінки, уникнення стигматизації і дискримінації осіб пробації після завершення терміну покарання. Соціально-психологічний профіль суб'єктів пробації, засуджених за колабораційну діяльність, може мати як позитивний, так і негативний вплив на виправлення й ресоціалізацію таких осіб. Цей вплив може проявлятися у площині міжособистісних і професійних комунікацій, зміні ставлення до оточення й об'єктивної реальності. Також він може детермінувати пошук нових робочих місць, перенавчання, провокувати дискримінацію і стигматизацію осіб пробації після завершення терміну покарання.

4.3 урахуванням даних проведеного емпіричного дослідження було сформульовано практичні рекомендації персоналу органів пробації щодо удосконалення роботи з суб'єктами пробації, засудженими за колабораційну діяльність, на підставі врахування їх соціально-психологічних профілів. У межах наукового пошуку запропоновано орієнтовний перелік заходів психологічного супроводу суб'єктів пробації, засуджених на колабораційну діяльність, на основі їх соціально-психологічних профілів з таких тем: «Важливі навички у XXI столітті», «Способи неформального навчання», «Як відновити стосунки з рідними і близькими», «Як залишатися спокійним», «Важливе про толерантність», «Вольова саморегуляція», «Моя поведінка і робота над собою», «Як керувати власним емоційним станом», «Як повернутися до звичного життя», «Як не піддаватися впливу інших». Основними формами проведення занять є групові дискусії, лекції,

психотренінги. Також наведено приклад одного із занять, побудованого у формі психологічного тренінгу.

Перспективи подальших наукових пошуків в означеному напрямі вбачаємо у розробці заходів психологічного супроводу клієнтів пробації, засуджених за колабораціонізм, працівниками органів пробації, написання наукових статей з проблем психологічного консультування, діагностування й корекції клієнтів пробації, засуджених за колабораціонізм, з питань вплив соціально-психологічних профілів суб'єктів пробації, засуджених за колабораціоналізм, на їх подальше виправлення й ресоціалізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережна О. О. Проблема політичної коректності та стигматизації в сучасній англomовній суспільно-політичній літературі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. № 59. С. 23-26.
2. Богдан О.В. Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених. К.: Дух і Літера, 2015. 380 с.
3. Бойко-Бузиль Ю. Ю. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище сучасної України періоду війни. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі Сил оборони України*: зб. тез Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 червня 2022 р.). Київ: «Вид-во Людмила», 2022. С. 296-299.
4. Вайда Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття, документування та кримінальна відповідальність за протиправні дії/діяльність. Одеса: ОДУВС, 2022. 13 с.
5. Вільчук Л. Як надати собі психологічну допомогу під час війни? *Поради психотерапевтки*. (дата звернення: 20.09.2024). <https://globalcompact.org.ua/news>
6. Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т. Лірі. URL: https://www.eztests.xyz/tests/social_leary/ (дата звернення: 20.09.2024).
7. Галицька Є. В. Психологічні аспекти проявів стигматизації серед дітей молодшого шкільного віку. *Практична психологія у сучасному вимірі*: XV Міжнародна науково-практична конференція науковців та студентів: тези доповідей, Дніпро, 26 березня 2024 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2024. С. 74-79.
8. Гармаш Г. І. Соціально-психологічний тренінг як вид активного соціально-психологічного навчання. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. 23 квітня 2020 року, м. Черкаси. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С.16-18.

9. Гридковець Л. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посібник. Том 2. Київ, 2018. 236 с.
10. Гура Н. А. Травматизація та ретравматизація українців в умовах повномасштабного вторгнення: результати пілотажного дослідження. *Методи та засоби психологічної допомоги постраждалим у подоланні ПТСР*: тези доповідей науково-практичної конференції, 30 вересня 2023 р. Київ-Біла Церква: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 76-79.
11. Духневич В. М. Особливості політико-правових уявлень громадян в умовах гібридної війни. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 188 с.
12. Жигайло Н. І. Психологія перемоги для психічного здоров'я людини. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 жовтня 2022 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 108-114.
13. Закон України про колабораційну діяльність зі змінами. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
14. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях Київ: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
15. Кетлер-Митницька Т. С. Психологічний тренінг як засіб активізації посттравматичного зростання в умовах війни. *Соціально-психологічна робота: інновації, стратегії та можливості*: Збірник матеріалів круглого столу з міжнародною участю, Кам'янець-Подільський – Ломжа, 19 березня 2024 р. / Наук. редакція: Зоя Шарлович, Мар'ян Тріпак, Оксана Палилюлько, Марина Волощук. Видавництво: MANS w Łomży, 2024. С. 25-29.
16. Клочко І. М., Барахта В. В. Засуджені за колабораціонізм. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану*: матеріали міжнар. наук.-практ.

конф. (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.): у двох томах. Т. 2 / голов. ред. В. Ф. Пузирний; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. С. 166-170.

17. Книшик А. І., Чередник Л. М. Психологічний тренінг як метод практичної психології. *Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників: Збірник доповідей учасників всеукраїнської студентсько-учнівської науково-практичної он-лайн конференції*. К.: НУБІП України, 2021. С. 117-119.

18. Кобець О. В. Психологічний профіль особистості працівника прокуратури. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. Вип. 1 (44). С. 93-98.

19. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду. Львів : Вид-во «Растр-7», 2019. 168 с.

20. Копчинська О. О. Самоактуалізація особистості в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2024. № 3(45). С. 1139-1151.

21. Коробка К. М., Васютинський В. О., Вінков В. Ю. Підтримка стигматизовуваних меншин: соціально-психологічні технології : практичний посібник. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 178 с.

22. Коробка Л. М. Соціально-психологічна підтримка стигматизовуваних меншин: технологічний підхід. URL: https://lib.iitta.gov.ua/722362/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BA%D0%B0_2020_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82_%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

23. Котляр О. І. Принцип недискримінації у праві біженців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Т. 2. Вип. 39. С. 133–136.

24. Кравченкова Г. М. Стигматизація професій як проявлення кризової свідомості українців. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2010. № 25. С. 112-115.

25. Лавренюк Я. В., Кулешова О. В. Особливості психологічної реабілітації громадян, які постраждали внаслідок війни. *Наукові перспективи*. 2023. № 12(42). С. 842-851.

26. Легка А. І. Збереження власного психічного здоров'я, або вчимося жити в умовах війни. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 жовтня 2022 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 192-194.*

27. Мединська Ю. Я. Соціальна стигматизація у сфері психічного здоров'я. Окремі виклики у роботі з важкохворими та помираючими людьми. *Паліативно-хоспісна опіка: позамедичні багатовимірні аспекти*. 2018. С. 390–397.

28. Меленчук Н.І. Вольові якості авантюристок і не авантюристок осіб. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. № 14 (59). С. 52–59.

29. Методика вивчення схильності особи до агресивної поведінки А. Басса та А. Даркі (адаптація А.К. Осницького). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/471051.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

30. Опитувальник «Копінг-стратегії» Лазаруса. URL: <https://psymag.info/tests/koping-test-lazarusa-1674161674/> (дата звернення: 20.09.2024).

31. Опитувальник структури темпераменту В.М. Русалова. URL: <https://studfile.net/preview/10038528/page:13/> (дата звернення: 20.09.2024).

32. Орлова О.О., Страшко Д.С. Колабораціонізм в умовах окупації: ретроспективний аналіз проблеми. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти» (ДДУВС, 17.03.2023). С. 79-81.

33. Особистісний опитувальник Г.Ю. Айзенка. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/10951/86/> (дата звернення: 20.09.2024).

34. Особистісний опитувальник Р. Кеттела (форма С). URL: <https://ru.scribd.com/document/605521789> (дата звернення: 20.09.2024).
35. Особистісний опитувальник Х. Шмішека. URL: http://psychologis.com.ua/oprosnik_shmisheka.htm (дата звернення: 20.09.2024).
36. Парасей-Гочер А. О., Аделаджа А. А. Психотравматизація цивільного населення в умовах російсько-української війни. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 14(32). С. 746-760.
37. Пилипенко Н. М. Психологічна допомога та підтримка постраждалим внаслідок війни в Україні. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. №6 (70). С. 142-148.
38. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): науковий нарис. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.
39. Пожарова О. В., Пожаров Ю. В. Поняття дискримінації за міжнародними актами та законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 56. С. 60-63.
40. Пукасенко В.В., Ткаченко І.М. Психологічний портрет колаборантів. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин*. 2023. Збірник наукових статей. С. 269-273.
41. Риженко І.М., Біланчук А.В.. Проблема колабораціонізму в період російсько-української війни. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану*: Міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 122-125.
42. Сагайдак Ю.В. Соціально-правові та психологічні аспекти колабораціонізму в умовах російсько-української війни XXI століття. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 46–53.
43. Сіренко К.Ю., Гончаренко О.Г., Наулік Н.С. Європейський підхід до подолання злочинної поведінки органами пробації. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-131> (дата звернення: 02.10.2024).

44. Стецько Н.Ю.. Психологічний практикум на тему «Психологічний портрет особи за результатами комплексного психодіагностичного вимірювання». Братківці, 2024. 35 с.
45. Титаренко Т.М. Особистість перед викликами війни: психологічні наслідки травматизації. *Проблеми політичної психології*. 2017. Вип. 5 (19). С. 3-10.
46. Ткалич М.Г. Психоемоційні стани та життєстійкість: психологічна адаптація під час війни. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-326-2-13> (дата звернення: 17.09.2024).
47. Чальцева О.М.. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 56-60.
48. Черезова І.О. VI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (20-21 квітня 2023 р., м. Запоріжжя) «Синдром відкладеного життя як феномен психічного життя людини в умовах війни». С. 252-254.
49. Чутора М.В. Підходи до розуміння сутності явища стигми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 4. С. 199-203.
50. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни: монографія. Кривий Ріг: Мінерал, 2005. 466 с.
51. Шайкан В.О. Колабораціонізм, пособництво, сепаратизм, причини міжнаціонального протистояння: проблеми кваліфікації та відповідальності. Сучасні інтерпретації актуальних проблем історії та права в країнах Східної та Західної Європи середини XX-XXI ст. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський Д. О., 2017. 240 с.
52. Шимко В.А. Метод незакінчених речень в міждисциплінарному дослідженні соціально-демографічних та лінгвокультурних особливостей засуджених за колабораційну діяльність. *Psycholinguistics*. 2023. № 34 (1), С. 173–203.

53. 5 типів психологічного виснаження. Невеселе бінго, в якому легко впізнати себе під час повномасштабної війни. URL: <https://www.treatfield.com/field/fatigue-types> (дата звернення: 21.09.2024).

54. Cox W. T., Abramson L. Y., Devine P. G., Hollon S. D. Stereotypes, Prejudice, and Depression. The Integrated Perspective. *Perspectives on Psychological Science*. 2012. 7 (5). P. 427–449.

55. Gavan L., Hartog K., Koppenol-Gonzalez G.W., Gronholm P.C., Feddes A.R., Kohrt B.A., Jordans M.J.D., Peters R.M. Assessing stigma in low- and middle-income countries: A systematic review of scales used with children and adolescents. *Social Science & Medicine*. 2022. Volume 307, August, P. 115-121.

56. Holt K. Half of children with disabilities still excluded from the school system. URL: <https://www.hi.org/en/news/half-of-children-with-disabilities-still-excluded-from-the-school-system> (дата звернення: 22.09.2024).

57. Husiev I. Principles of developing socio-psychological technologies for supporting stigmatized minorities in the field of media communication. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*. 2021. 47 (50). P. 180-189.

58. Jacoby A. Epilepsy and social identity: the stigma of a chronic neurological disorder. *The Lancet Neurology*. 2005. № 4.3. P. 171–178.

59. Major B., Laurie T. O'Brien The Social Psychology of Stigma". *Annual Review of Psychology*. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.psych.56.091103.070137> (дата звернення: 22.09.2024).

60. Mueller J., Callanan M., Greenwood, K. Communications to children about mental illness and their role in stigma development: an integrative review. *Journal of Mental Health*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.3109/09638237.2015.102189> (дата звернення: 12.09.2024).

61. Shigemura J., Ursano R. J., Morganstein J. C., Kurosawa M., Benedek D. M. Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: Mental

health consequences and target populations. *Psychiatry Clin Neurosci*. 2020. V. 74. P. 281–282.

62. Shymko V. Social-demographic and personality traits survey of convicted pro-russian collaborationists. URL: <https://doi.org/10.7910/DVN/QGCQIV>, Harvard Dataverse (дата звернення: 20.09.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкетні дані про респондентів дослідження

Порядковий номер	Вік	Стать
1	35	Чоловіча
2	40	Жіноча
3	54	Чоловіча
4	28	Чоловіча
5	39	Чоловіча
6	56	Чоловіча
7	42	Чоловіча
8	42	Чоловіча
9	45	Жіноча
10	36	Чоловіча
11	38	Жіноча
12	39	Чоловіча
13	40	Жіноча
14	40	Чоловіча
15	55	Чоловіча
16	58	Чоловіча
17	54	Чоловіча
18	54	Чоловіча
19	52	Чоловіча
20	49	Чоловіча